

PROGRAM SZKOŁY PODSTAWOWEJ

JĘZYK POLSKI

KLASY IV—VIII

WARSZAWA 1990
WYDAWNICTWA SZKOLNE i PEDAGOGICZNE

Program zatwierdzony do realizacji w klasach IV—VIII szkoły podstawowej od roku szkolnego 1990/1991 zarządzeniem ministra edukacji narodowej z dnia 15 stycznia 1990 roku (Dz. Urz. MEN nr 1 z 1990 r. poz. 1)

Nr programu DK01-4014-16/90

371.2: 808.4 (073)

2591/b/e

ISBN 83-02-04570-5

© Copyright by
Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1990

Warszawa 1990
Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Wydanie pierwsze. Nakład 130 000 + 25 egzemplarzy
Ark. wyd. 4,0; ark. druk. 3,5
Zamówienie nr 5877/349, MEN-„17”
Druk: Zakłady Graficzne im. KEN w Bydgoszczy

CELE KSZTAŁCENIA

Zadaniem języka polskiego jako przedmiotu nauczania w szkole podstawowej jest:

w zakresie wiedzy:

- wyposażanie uczniów w wiadomości o budowie i zasadach funkcjonowania języka jako środka porozumiewania się i tworzywa literatury;
- zaznajomienie z wybitnymi utworami pisarzy polskich i obcych, dostosowanymi do wieku uczniów, a wprowadzającymi w krąg wartości polskiej tradycji, oraz przyswojenie wiadomości o literaturze przygotowujących do odbioru dzieł;
- wprowadzenie uczniów przez kontakt z dziełami literatury w podstawową wiedzę psychologiczną i społeczną o człowieku, jego reakcjach i przeżyciach;

w zakresie umiejętności:

- wyrobienie sprawności w posługiwaniu się językiem jako narzędziem porozumiewania się oraz wyrażania myśli i uczuć w mowie i piśmie;
- kształcenie umiejętności czytania, rozumienia i wartościowania utworu przy wykorzystaniu zdobytej wiedzy o literaturze;
- wytworzenie nawyku i umiejętności obcowania z tradycją i uczestnictwa w kulturze współczesnej za pośrednictwem literatury, teatru, filmu, radia i telewizji;
- kształcenie sprawności czynnego, wykonawczego, współtwórczego posługiwania się tekstami w życiu kulturalnym;

w zakresie postaw:

- wzbogacanie osobowości ucznia, kształtowanie jego wrażliwości humanistycznej oraz hierarchii wartości moralnych i estetycznych;
- wdrażanie ucznia do pełnego i konkretnego ujmowania zjawisk życia, do ekspresji własnych przeżyć i świata wewnętrznego oraz rozwijanie zdolności nawiązywania kontaktu z innymi ludźmi;
- wzbudzanie zamiłowania do lektury oraz rozwijanie motywacji czytania i innych potrzeb kulturalnych.

MATERIAŁ NAUCZANIA

KLASA IV (7 godzin tygodniowo)

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. ĆWICZENIA W MÓWIENIU I PISANIU

A. ZADANIA ĆWICZEŃ

- Rozwijanie umiejętności komunikowania się z otoczeniem (w domu, szkole i środowisku) oraz wyrażania stanów i emocji;
- Kształcenie umiejętności swobodnego wypowiadania się o utworze literackim i innych tekstach kultury (np. o ilustracji, komiksie, filmie animowanym; słuchowisku radiowym, baśniowym widowisku telewizyjnym);
- Wiązanie doskonalenia umiejętności wypowiadania się w mowie i piśmie z wiedzą o elementach systemu języka.

B. FORMY WYPOWIEDZI

Ustne i pisemne opowiadania odtwórcze na podstawie lektury i kontaktów z innymi formami przekazów kultury (jw.).

Opowiadania oparte na codziennych doświadczeniach ucznia.

Wypowiedzi jedno- i kilkudzaniowe zawierające na przykład:

- polecenie,
 - informacje o wyglądzie osób i przedmiotów oraz o relacjach między nimi,
 - informacje o przeżyciach, zachowaniach i stanach psychicznych ludzi.
- Rozmowy i ich zapisy w formie dialogu (w związku z zabawami, inscenizacjami itp.).

Listy do najbliższych.

C. ĆWICZENIA KSZTAŁCĄCE SPRAWNOŚĆ JĘZYKOWĄ

1. Ćwiczenia słownikowe

Bogacenie czynnego słownictwa ucznia w związku z tematyką i formami wypowiedzi oraz potrzebami językowymi ucznia.

Nazywanie rzeczy, czynności, cech, przedmiotów i osób (w związku z informacją o wyglądzie czegoś, opisem w utworach literackich). Nazywanie niektórych stanów psychicznych i ich przejawów. Wyrażanie stosunków przestrzennych (w związku z opisem w utworze literackim) i stosunków czasowych (w związku z opowiadaniem).

Kształcenie umiejętności posługiwania się wyrazami i związkami wyrazowymi:

- grupowanie wyrazów wokół określonego tematu (dobieranie wyrazów bliskoznacznych, wybór wyrazów najtrafniejszych),
- uściślanie znaczenia i odcieni znaczeniowych wyrazów,
- łączenie wyrazów w związki wyrazowe; przykłady wyrażeni i zwrotów (*czerywony jak burak, zadzierać nosa*),
- zestawianie wyrazów o znaczeniu przeciwstawnym: rzeczowników, przy-

- miotników, przysłówków (np. w związku z omawianiem postaci z baśni),
- gromadzenie wyrazów pokrewnych,
- zwroty do rozmówcy i do adresata listu; formy grzecznościowe w liście i w rozmowie.

2. Ćwiczenia redakcyjne (gramatyczno-stylistyczne)

Kształcenie umiejętności budowania zdań oznajmujących: eliminowanie „potoku składniowego”, umiejętność wyznaczania granicy zdania, zamykanie zdania kropką, poprawianie błędów składniowych utrudniających zrozumienie zdania itp.

Budowanie różnego typu zdań: oznajmujących, pytających, rozkazujących, wykrzyknikowych, równoważników zdań — bez znajomości terminu gramatycznego (w związku z redagowaniem opowiadania, polecenia, listu, z prowadzeniem rozmowy).

Ćwiczenia w posługiwaniu się spójnikami i zaimkami w związku z budowaniem tekstów kilkuzdaniowych.

Precyzowanie kilkuzdaniowej wypowiedzi pisemnej przez włączanie składników niezbędnych do jej dokładnego zrozumienia (na przykład w opowiadaniu wprowadzanie informacji wyjaśniającej motyw postępowania bohatera; stosowanie interpunkcyjnych odpowiedników intonacji w pisemnych opowiadaniach, w listach).

Ćwiczenia w zapisywaniu dialogu; przekształcanie dialogu w spójną wypowiedź kilkuzdaniową.

3. Ćwiczenia kompozycyjne

Plan dekompozycyjny utworu literackiego (np. baśni); podział tekstu utworu na części, nadawanie tytułów poszczególnym częściom. Wyodrębnianie wydarzeń i uświadamianie sobie ich kolejności.

Plan ramowy własnej wypowiedzi pisemnej. Chronologiczny układ wydarzeń we własnym opowiadaniu. Planowanie treści listu. Rozczłonkowanie graficzne wypowiedzi pisemnej, akapity.

4. Ćwiczenia ortofoniczne

Ćwiczenia kształcące poprawną dykcję, wyrazistość mowy, modulację głosu (w związku z czytaniem, recytacją, rozmową, opowiadaniem baśni oraz nauczaniem fonetyki i fleksji).

5. Ćwiczenie ortograficzne i interpunkcyjne

Ćwiczenie poprawnej pisowni wyrazów i interpunkcji (w związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisanu, nauką o języku oraz kształceniem literackim i kulturalnym):

- pisownia wyrazów z *ó*, *rz*, *ź*, *h*, *ch* wymiennymi i niewymiennymi, z *q*, *ę*, *en*, *em*, *on*, *om*;
- pisownia *rz* po spółgłoskach, wyjątki od tej zasady;
- stosowanie wielkich liter w nazwach części świata, krajów, prowincji i ich mieszkańców oraz w tytułach utworów literackich;

- pisania *e, -em, a, -om* w końcówkach fleksyjnych wyrazów;
- pisownia zakończeń form czasu przeszłego;
- pisownia zakończeń bezokolicznika;
- pisownia przyimków z rzeczownikami;
- pisownia nie z czasownikami, rzeczownikami, przymiotnikami i przysłówkami odprzymiotnikowymi;
- pisownia form zaimków osobowych drugiej osoby liczby pojedynczej i liczby mnogiej w liście.

Dzielenie wyrazów przy przenoszeniu: rozdzielanie dwu jednakowych liter w wyrazach, niepodzielność wyrazów jednosylabowych.

Znaki przestankowe w zdaniu pojedynczym i złożonym: kropka, przecinek.

6. Ćwiczenia w korzystaniu ze słowników

Korzystanie ze słownika ortograficznego: pamięciowe opanowanie alfabetu oraz wskazywanie na sąsiedztwo i kolejność liter w alfabecie; porządkowanie wyrazów w kolejności alfabetycznej; technika korzystania ze słownika; samodzielne wyszukiwanie haseł w słowniku ortograficznym, korzystanie pod kierunkiem nauczyciela z części zawierającej zasady ortograficzne.

7. Ćwiczenia wdrażające i sprawdzające

Prace pisemne klasowe wdrażające określone formy wypowiedzi, prace domowe kształtujące i utrwalające.

Trzy prace klasowe o tematyce związanej z lekturą, filmami, słuchowiskami radiowymi, widowiskami telewizyjnymi, z życiem ucznia, jego środowiskiem rodzinnym i szkolnym oraz bieżącymi wydarzeniami, badające stopień sprawności w posługiwaniu się językiem i umiejętności redagowania dłuższych wypowiedzi.

Dwie prace klasowe sprawdzające wiadomości i umiejętności z zakresu nauki o języku.

Sprawdzające ćwiczenia ortograficzne.

II. NAUKA O JĘZYKU

A. FLEKSJA W ZWIĄZKU Z ANALIZĄ SKŁADNIOWEJ FUNKCJI WYRAZÓW

1. Budowa zdania

Powtórzenie wiadomości o rodzajach zdań ze względu na cel wypowiedzi: zdanie oznajmujące, pytające i rozkazujące. Zdanie wykrzyknikowe.

Zdanie pojedyncze nierozwinięte (orzeczenie, podmiot). Zgódność orzeczenia z podmiotem pod względem liczby i rodzaju (w czasie przeszłym). Zależność formy osoby w orzeczeniu od podmiotu.

Zdanie pojedyncze rozwinięte. Związki wyrazów w zdaniu. Grupa podmiotu i grupa orzeczenia (określenia podmiotu i orzeczenia). Wyrazy określane i określające.

Zdanie pojedyncze a zdanie złożone (rozpoznawanie na podstawie liczby orzeczeń).

2. Czasownik

Forma osobowa czasownika a bezokolicznik. (Czasownik w formie osobowej jako wyraz oznaczający czynność lub stan osoby bądź przedmiotu i pełniący w zdaniu funkcję orzeczenia. Bezokolicznik jako forma nie informująca o sytuacji mówienia, jako forma hasłowa w słownikach).

Powtórzenie i rozszerzenie wiadomości o formach osoby, liczby, czasu i rodzaju czasownika. Czas teraźniejszy i przeszły. Ćwiczenia w użyciu form rodzaju w czasie przeszłym. Ćwiczenia w użyciu końcówek ruchomych i akcentowaniu form czasu przeszłego.

Rozróżnianie czasu przyszłego złożonego (od czasowników niedokonanych, informujących o przebiegu czynności) i czasu przyszłego prostego (od czasowników dokonanych, informujących o czynności zakończonej).

Poprawna odmiana czasowników typu: *umiem, rozumiem, idę*.

Czasownik w związku z innymi wyrazami jako wyraz organizujący związki składniowe w zdaniu:

a) z rzeczownikiem w mianowniku jako podmiotem — nazwą osoby lub przedmiotu, które wykonują czynności, mają właściwości lub są w jakimś stanie;

b) z rzeczownikiem w przypadkach zależnych jako określeniem nazywającym przedmiot czynności i stanowiącym uzupełnienie treści czasownika;

c) z przysłówkiem (odprzymiotnikowym) jako określeniem informującym o okolicznościach, które towarzyszą czynności lub stanowi.

3. Rzeczownik i jego odmiana przez przypadki. Nazwy przypadków.

Podział form przypadkowych na temat i końcówkę (na łatwych przykładach).

Rzeczownik w związku z przymiotnikiem jako określeniem informującym o właściwości przedmiotu.

4. Przymiotnik i jego odmiana przez przypadki, liczby i rodzaje.

Zależność form przymiotnika od określanego rzeczownika.

5. Przyimek jako wyraz oznaczający stosunki przestrzenne i czasowe, np. *mieszkać na wsi, dom pod lasem, wrócić po świętach*.

B. FONETYKA I WIEDZA O PIŚMIE

1. Mowa a pismo

Głoska a litera. Odpowiedniki graficzne głosek; litery pojedyncze, litery ze znakami diakrytycznymi, dwuznaki. Alfabet.

2. Rodzaje głosek

Samogłoski i spółgłoski. Podstawowe różnice między samogłoskami i spółgłoskami. Praktyczne rozróżnianie głosek ustnych i nosowych, spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, miękkich i twardych.

Wymowa samogłosek nosowych na końcu wyrazu. Wymowa *-e, -a, -em, -om* w formach fleksyjnych.

3. Podział wyrazu na sylaby. Akcent wyrazowy

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

A. LEKTURA OBOWIĄZKOWA

1. Utwory nawiązujące do dziecięcych zainteresowań baśnią i fantastyką

Wybór baśni polskich i obcych

A. Mickiewicz: *Pani Twardowska, Przyjaciele*

Maria Konopnicka: *O krasnoludkach i sierotce Marysi* (ew. fragmenty)

Jan Brzechwa: *Akademia Pana Kleksa*.

2. Utwory związane ze światem i środowiskiem dziecka

Fryderyk Chopin: *Kuryer Szafarski* (fragm.)

Juliusz Słowacki: *W pamiętniu Zofii Bobrówny*

Henryk Sienkiewicz: *Janko Muzykant*

Maria Dąbrowska: *Olek* lub *Boże Narodzenie* (w: *Uśmiech dzieciństwa*)

Zofia Nałkowska: *Mały zajac*

Wybór wierszy dla dzieci (Julian Tuwim, Kazimiera Iłakowiczówna, Hanna

Januszewska, Jan Brzechwa, Joanna Kulmowa, Wanda Chotomska, Józef Ratajczak, Danuta Wawiłow).

B. LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA

Do wyboru nauczyciela w zależności od zainteresowań uczniów i potrzeb wychowawczych (2—4 utworów).

Ludwik Jerzy Kern: *Ferdynand Wspaniały*

Janusz Korczak: *Król Maciuś Pierwszy*

Jadwiga Korczakowska: *Spotkanie nad morzem*

Maria Kownacka: *Rogaś z doliny Rostoki*

Maria Krüger: *Ucho, dynia, sto dwadzieścia pięć!*

Bolesław Prus: *Antek*

Wojciech Żukrowski: *Porwanie w Tiutiurlistanie*

Hans Christian Andersen: wybór baśni

Carlo Collodi: *Pinokio*

Jacob i Wilhelm Grimmowie: wybór baśni

Sat — Okh: *Biały mustang*

Wybrane teksty literackie, popularnonaukowe i publicystyczne z „Płomyczka”

C. INNE TEKSTY KULTURY

Do wyboru nauczyciela (jw. 3—5 w ciągu roku)

Dostępne w środowisku ucznia widowiska teatralne (teatru żywego planu, teatru lalkowego, szkolnego teatryku itp.) oparte na baśniach i scenach z życia dzieci. Widowiska i słuchowiska teatru telewizyjnego i radiowego (jw.). Filmy aktorskie i animowane (jw.). Wybrane komiksy.

D. SPOSÓB POZNAWANIA UTWORÓW

1. Czytanie, słuchanie i oglądanie

Ćwiczenia w czytaniu cichym i słuchaniu ze zrozumieniem. Ćwiczenia w głośnym czytaniu — poprawnym, wyraźnym i płynnym, z uwzględnieniem znaków przestankowych, akcentów logicznych i właściwego tempa. Czytanie chóralne, indywidualne i z podziałem na role.

Słuchanie wzorowego czytania nauczyciela. Słuchanie nagrań tekstów w wykonaniu aktorów (z płyt, magnetofonu, radia).

Oglądanie filmów i przedstawień oraz swobodne wypowiedzianie się o nich.

2. Ćwiczenia analityczne

Ćwiczenia pod kierunkiem nauczyciela w opisie i analizie utworu. Zestawianie tekstu literackiego z ilustracją, filmem, widowiskiem telewizyjnym, przedstawieniem teatralnym, słuchowiskiem radiowym; próby porównywania tworzywa różnych form przekazu baśni.

3. Działania twórcze uczniów

Wygłaszanie z pamięci wierszy z dbałością o uwydatnianie ich sensu, wartości emocjonalnej i artystycznej (ćwiczenia dykcyjne, różnicowanie barwy i natężenia głosu, tempa wygłaszania). Gry dramatyczne oraz inscenizacje w toku lekcji poświęconych baśni. Rysunkowe konkretyzacje utworów. Rozwijanie wątków baśniowych w swobodnych tekstach uczniowskich.

E. TWORZENIE SYSTEMU WARTOŚCI

Omawianie w związku z baśnią kontrastu dobra i zła, prawdy i kłamstwa, sprawiedliwości i niesprawiedliwości, piękna i brzydoty itp. Kierowanie uwagi uczniów na problemy moralne poruszane w utworach.

Rozwijanie w kontakcie z utworami umiejętności obserwacji własnego środowiska, emocjonalnych związków z przyrodą i ludźmi, odczucia piękna ojczyźtego krajobrazu.

F. WIADOMOŚCI O LITERATURZE I KULTURZE

Obserwacja różnic między światem przedstawionym utworu a światem rzeczywistym. Rozróżnianie wydarzeń i postaci zmyślonych i prawdziwych. Kształtowanie wyobrażenia fikcji literackiej (bez wprowadzania pojęcia). Elementy świata przedstawionego: postacie, wydarzenia, czas i przestrzeń. Zdarzenia realistyczne (prawdopodobne) i fantastyczne w baśni; ich związek z postępowaniem i przeżyciami bohatera utworu.

Charakterystyczne motywy baśniowe. Gatunkowe cechy baśni: fantastyczne zdarzenia, nadawanie przedmiotom i zwierzętom cech ludzkich (antropomorfizacja).

Zasady kontrastu i stopniowanie w budowie baśni. Rola opowiadania oraz dialogu i monologu w przedstawianiu zdarzeń i postaci. Narrator w baśni i opowiadaniu oraz osoba mówiąca w wierszu.

Poznanie odrębności języka jako tworzywa literackiego w zestawieniu z wypowiedziami użytkowymi. Wyróżnianie oraz obserwacja funkcji artystycznej środków stylistycznych: porównań, przenośni, uosobień, epitetów, wyrazów dźwiękonaśladowczych. Obserwacja różnic między prozą i wierszem: zdanie a wers, układy wersów (strofa i refren), rym jako sygnał końca wersu. Praktyczne ćwiczenie umiejętności zaznaczania rytmu wiersza w głośnym czytaniu.

G. PODSTAWY SAMOKSZTAŁCENIA

Omawianie zagadnień zachowania się odbiorcy utworu jako czytelnika, widza, słuchacza i wykonawcy.

Poznanie układu książki (np. podręcznika), roli spisu treści, przypisów, ilustracji itp. Zasady obchodzenia się z książką i higieny czytania.

Obserwacja sposobów korzystania z radia i telewizji, omawianie możliwości wyboru audycji i programów.

Przeglądanie czasopism dla dzieci (tytuły, tematyka, częstotliwość ukazowania się). Informacje o gazetach i innych czasopismach dla dorosłych.

Wymiana doświadczeń w zakresie uczenia się wiersza na pamięć.

OSIĄGNIĘCIA KONIECZNE

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO

1. Redagowanie wypowiedzi

Umiejętność zamykania myśli w granicach zdania oraz rozróżniania i tworzenia różnego typu zdań (oznajmujących, pytających, rozkazujących i wykrzyknikowych). Praktyczna umiejętność rozwijania zdań pojedynczych i budowania nieskomplikowanych zdań złożonych. Umiejętność przekształcania zdań mówionych na zdania pisane oraz dialogu w spójną wypowiedź kilkuzdaniową (i odwrotnie).

Stosowanie zasad ortografii i interpunkcji w zapisie zdań, umiejętność zapisywania dialogu. Posługiwanie się słownikiem ortograficznym samodzielnie i w części dotyczącej zasad pisowni pod kierunkiem nauczyciela.

Sprawne redagowanie opowiadania odtwórczego i twórczego, polecenia, prostej informacji o wyglądzie osób i przedmiotów oraz listu do najbliższych. Umiejętność opowiadania baśni i własnych przygód oraz nawiązywania kontaktu z innymi w rozmowie.

Sprawne wyodrębnianie elementów (części) wypowiedzi oraz budowanie ramowego planu opowiadania (za pomocą zdań oznajmujących i pytających).

2. Rozpoznawanie i analiza zjawisk językowych

Rozpoznawanie w tekście części mowy odmiennych (czasowników, przymiotników, rzeczowników) oraz nieodmiennych (przysłówek odprzymiotnikowych i przyimków). Podział form przypadkowych rzeczowników na temat i końcówkę.

Umiejętność wyodrębniania w zdaniu grupy orzeczenia i podmiotu oraz wskazania orzeczenia, podmiotu i określeń. Rozumienie związków wyrazów w zdaniu (umiejętność ich graficznego przedstawienia).

Rozróżnianie w wyrazach samogłosek i spółgłosek, określanie ich cech w zakresie przewidzianym w programie. Podział wyrazu na sylaby. Opanowanie alfabetu.

3. Rozumienie i używanie pojęć:

a) opowiadanie, dialog, wyraz przeciwstawny, wyraz bliskoznaczny, akapit;

b) części mowy: czasownik, rzeczownik, przymiotnik, przysłówek, przymiarek; w zakresie odmiany: liczba, osoba, rodzaj, formy czasu, formy przypadka;

c) części zdania: orzeczenie, podmiot, określenie, wyrazy określone i określające, grupa podmiotu, grupa orzeczenia; zdania pojedyncze (proste, rozwinięte) i złożone, zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące i wykrzyknikowe;

d) głoska i litera, samogłoska, spółgłoska, głoska ustna i nosowa, spółgłoska dźwięczna i bezdźwięczna, spółgłoska miękka i twarda, sylaba, akcent, alfabet.

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA LITERACKIEGO I KULTURALNEGO

Umiejętność poprawnego i wyraźnego odczytania na głos utworu z odpowiednim zaznaczeniem logicznych i uczuciowych akcentów.

Sprawność cichego czytania ze zrozumieniem, wyrażająca się umiejętnym wyodrębnianiem z utworu postaci i zdarzeń, odtwarzaniem przebiegu zdarzeń, określaniem miejsca i czasu ich trwania.

Umiejętność wskazywania w tekście utworu:

— wypowiedzi w formie opowiadania, dialogu i monologu;

— środków stylistycznych: epitetu, porównania, wyrazu dźwiękonaśladowczego;

— elementów wiersza: wersu, strofy, refrenu, rymu;

— kontrastu zdarzeń i postaci.

Orientacja w głównych cechach baśni jako gatunku literackiego. Rozróżnianie elementów realistycznych i fantastycznych w utworze literackim, filmie, przedstawieniu teatralnym i słuchowisku radiowym.

Umiejętność oceny zachowań bohaterów oraz odnajdywania w utworach ogólniejszych sensów.

Pamięciowe opanowanie 2—4 tekstów poetyckich.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. ĆWICZENIA W MÓWIENIU I PISANIU

A. ZADANIA ĆWICZEŃ

- Rozwijanie sprawności komunikowania się z otoczeniem (jak poprzednio), ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji mówienia, kształcenie umiejętności formułowania własnych sądów;
- Kształcenie umiejętności swobodnego oraz ukierunkowanego wypowiadania się o utworze literackim i innych tekstach kultury (o ilustracji, filmie, słuchowisku radiowym, widowisku telewizyjnym i teatralnym itp.);
- Wiązanie umiejętności wypowiadania się w mowie i piśmie z wiedzą o elementach systemu języka.

B. FORMY WYPOWIEDZI

Doskonalenie opowiadania ustnego i pisemnego (z próbami wprowadzania dialogu).

Sprawozdania z wycieczek i imprez szkolnych.

Opisy przedmiotów.

Opisy wyglądu człowieka z elementami jego charakterystyki.

Próby charakterystyki postaci literackich (na podstawie tekstów, słuchowisk, widowisk).

Doskonalenie formy listu prywatnego.

Zaproszenie.

Notatki z lektury: wypisywanie z czytanych tekstów nazwisk, nazw, terminów, dat itp.; zapisywanie kolejnych wydarzeń w postaci planu odtwórczego.

C. ĆWICZENIA KSZTAŁCĄCE SPRAWNOŚĆ JĘZYKOWĄ

1. Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne

Bogacenie czynnego i biernego słownictwa uczniów w zależności od wprowadzanej tematyki i form wypowiedzi oraz potrzeb językowych uczniów (jak poprzednio).

Posługiwanie się wyrazami i związkami frazeologicznymi w wypowiedziach ustnych i pisemnych:

- stosowanie słów zastępujących wyrazy nadużywane (wyzyskiwanie wyrazów i zwrotów bliskoznacznych, poszukiwanie wyrażen najtrafniejszych dla wyrażania treści).

Ponadto:

- w związku z opisem: gromadzenie wyrazów oznaczających kształt, wielkość, materiał, barwy i ich odcienie, wyrazów i wyrażen określających stosunki przestrzenne (*poniżej, u góry, nad*), wyrazów określających cechy zewnętrzne człowieka (*twarz pociągła, oczy piwne, sędziwy*), wyrażanie zbliżonych treści za pomocą różnych części mowy (*biały, biel, bieleć*), zastępowanie czasowników *mieć* i *być* innymi;

— w związku z charakterystyką: gromadzenie i stosowanie wyrazów nazywających zalety i wady, ćwiczenia w zakresie łączliwości frazeologicznej wyrazów, np. *ponieść klęskę, odnieść zwycięstwo*;

— w związku z opowiadaniem i sprawozdaniem: stosowanie synonimów czasownika *mówić* jako tzw. „uzupełnień dialogowych”, gromadzenie i stosowanie wyrazów i wyrażeń określających stosunki czasowe (np. *najpierw, zrazu, następnie, potem, wreszcie, w końcu*), stosowanie wyrazów oceniających dodatnio i ujemnie oraz określeń intensywności odczuwania (*udana wycieczka, wspaniąta impreza*).

2. Ćwiczenia redakcyjne (gramatyczno-stylistyczne)

Budowanie zadań pojedynczych rozwiniętych ze szczególnym zwroceniem uwagi na poprawność związków wyrazowych; świadome posługiwanie się w wypowiedziach ustnych i pisemnych różnymi typami wypowiedzeń, np. równoważnikami zdań (w dialogu bądź dla ożywienia narracji w opowiadaniu, w budowaniu planów odtwórczych i twórczych), zdaniem pojedynczymi rozwiniętymi i złożonymi współzrzedniętymi (w opisach), zdaniem złożonymi podrzędnie przydawkowymi i okolicznikowymi — bez terminologii składniowej — (w opisach i sprawozdaniach).

Redagowanie dłuższej wypowiedzi pisemnej ze zwroceniem uwagi na jej spójność (posługiwanie się zaimkami, synonimicznymi spójnikami, stosowanie elipsy).

Parafrazy tekstów w zależności od sytuacji mówienia (np. charakterystyka kolegi jako dobrego przyjaciela, charakterystyka kolegi jako kandydata do samorządu klasowego).

3. Ćwiczenia kompozycyjne

Plan odtwórczy (dekompozycyjny) przeczytanej lektury.

Plan kompozycyjny własnej wypowiedzi (np. kolejność elementów opisu, wydarzeń w sprawozdaniu).

Plan dekompozycyjny własnej wypowiedzi (opisu, sprawozdania) służący jej ocenie, porządkowaniu i poprawie.

4. Ćwiczenia ortofoniczne

Ćwiczenia kształtujące poprawną dykcję, wyrazistość mowy, poprawny akcent i intonację (w związku z głośnym czytaniem, recytacją, ustnym wypowiadaniem się na temat lektury itp.).

5. Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne

Ćwiczenia poprawnej pisowni wyrazów i interpunkcji (w związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu, nauką o języku oraz kształceniem literackim i kulturalnym).

Pisownia wyrazów z *ó, rz, ź, ch, h* wymiennymi i niewymiennymi, z *ą, ę, en, em, on, om* oraz stosowanie wielkich liter.

Pisownia wyrazów ubezdźwięczniających lub udźwięczniających w wymowie spółgłoski (*trawka* bo *trawa, prośba* bo *prosić*).

Pisownia *j, i* po spółgłoskach i samogłoskach.

Pisownia form trybu przypuszczającego.

Pisownia różnych form liczebników prostych.

Pisownia przymków z rzeczownikami.

Oddzielanie przecinkiem jednorodnych części zdania i zdań składowych w zdaniu złożonym.

Znaki interpunkcyjne na końcu równoważników zdań.

Znaki interpunkcyjne w zapisie dialogu, w notatce, w planie.

6. Ćwiczenia w korzystaniu ze słowników

Posługiwanie się słownikiem ortograficznym oraz — pod kierunkiem nauczyciela — podręcznym słownikiem języka polskiego i słownikiem wyrazów obcych. Wstępne informacje o układzie artykułu hasłowego w słowniku wyrazów obcych i o przeznaczeniu tego słownika.

Wybieranie do ćwiczeń ze słownikiem wyrazów obcych przykładów takich wyrazów, których znaczenia w artykule hasłowym są wyjaśnione w sposób zrozumiały dla ucznia.

7. Ćwiczenia wdrażające i sprawdzające

Prace pisemne w klasie wdrażające do wypowiedzi w określonych przez program formach; prace domowe kształcące i utrwalające.

Trzy prace klasowe o tematyce związanej z życiem ucznia, jego środowiskiem rodzinnym i szkolnym oraz lekturą, filmem, słuchowiskiem bądź widowiskiem telewizyjnym i teatralnym — sprawdzające stopień opanowania sprawności językowej i umiejętność wypowiedzania się w określonej formie.

Dwie prace klasowe sprawdzające wiadomości i umiejętności z zakresu nauki o języku.

Ćwiczenia ortograficzne utrwalające oraz sprawdzające.

II. NAUKA O JĘZYKU

A. FLEKSJA W ZWIĄZKU ZE SKŁADNIĄ

1. Czasownik

Ćwiczenia w poprawnym tworzeniu i użyciu form trybu rozkazującego. Ćwiczenia w poprawnym tworzeniu, użyciu i akcentowaniu w mowie form trybu przypuszczającego (w związku z ruchomością jego zakończeń).

Czasowniki w związku z innymi wyrazami:

a) z rzeczownikiem w przypadkach zależnych jako określeniem czasownika. Ćwiczenia w użyciu form biernika i dopełniacza rzeczowników rodzaju męskiego — żywotnych i nieżywotnych, osobowych i nieosobowych; ćwiczenia w odmianie rzeczownika na tle zdania ze zwróceniem uwagi na wymiany spółgłosek w tematach obocznych (w związku z ortografią);

b) z wyrażeniem przymkowym: przymek z rzeczownikiem jako określenie czasownika; ćwiczenia w użyciu form przypadkowych rzeczownika w związku z przymkiem (wyrażeń przymkowych);

c) z przysłówkiem jako wyrazem informującym o okolicznościach, które towarzyszą czynności lub stanowi.

2. Rzeczownik w związku z wyrazami określającymi właściwości przedmiotów:

a) z przymiotnikiem: ćwiczenia w poprawnym łączeniu form przypadkowych przymiotników w zależności od rodzaju gramatycznego rzeczownika (np. *dobrzy uczniowie, dobre uczennice, dobre konie*).

b) z liczebnikiem jako wyrazem charakteryzującym treść rzeczownika pod względem ilościowym; różne typy liczebników (główne, zbiorowe, ułamkowe, porządkowe); ćwiczenia w użyciu tych liczebników w związku z rzeczownikami na tle całego zdania (np. *widzę dwóch chłopców, dwa psy, mówię o dwojgu dzieciach, pięciu żołnierzom poległym*).

3. Budowa zdania

Zdanie i równoważnik zdania jako dwie formy wypowiedzenia. Zespoły składniowe wyrazów w obrębie zdania: stosunki współrzędności, spójniki współrzędności w zdaniu pojedynczym, stosunki podrzędności.

Związek składniowy główny — podmiotu z orzeczeniem — i związki poboczne: zgody (przymiotnika z rzeczownikiem), rzędu (czasownika z rzeczownikiem w przypadku zależnym) i przynależności (czasownika z przysłówkiem). Ćwiczenia w łączeniu wyrazów w wymienione związki (w zakresie najczęstszych błędów w środowisku uczniowskim).

Przydawka, dopełnienie i okolicznik; ich miejsce w zdaniu.

Zdania złożone współrzędnie i podrzędnie (na łatwych przykładach).

B. FONETYKA

1. Zależność brzmienia głosek od ruchów i pozycji narządów mowy (bez klasyfikacji głosek).

2. Ćwiczenia poprawnościowe związane z wybranymi zjawiskami fonetycznymi (w zależności od charakteru błędów występujących w mowie i pisowni uczniów).

3. Akcent wyrazowy w języku polskim na przedostatniej sylabie. Wyrazy bezakcentowe. Akcentowanie form czasu przeszłego, trybu przypuszczającego, niektórych form liczebników oraz wyrazów obcego pochodzenia.

4. Akcent zdaniowy i intonacja (w związku ze składnią, ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu, wygłaszaniem utworów literackich).

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

A. LEKTURA OBOWIĄZKOWA

1. Utwory wprowadzające w krąg mitu i legendy

Wybór mitów greckich (np. mity o Syzyfie, Ikarze, Prometeuszu)

Eliza Orzeszkowa: *Legenda o Janie i Cecylii* (fragm. *Nad Niemnem*)

Wybór podań i legend polskich

Adam Mickiewicz: *Opowieść o pojedynku Dowejki z Domeyką* (fragm. *Pana Tadeusza*)

2. Dydaktyczny krąg bajek

Ignacy Krasicki: wybór bajek (np. *Przyjaciele*, *Mądry i głupi*, *Lis i wilk*, *Czapla*, *ryby i rak*)

Adam Mickiewicz: *Lis i kozioł*, *Pies i wilk*

Jan Brzechwa: *Lis i jaskółka*

3. Utwory związane ze światem i środowiskiem dziecka

Bolesław Prus: *Katarynka*

Maria Konopnicka: *Dym* lub *Nasza szkapka*

Eliza Orzeszkowa: *A... B... C...*

Henryk Sienkiewicz: *W pustyni i w puszczy*

Maria Dąbrowska: *Pies* lub *Ptaki*

4. Wiersze poetów dawnych i współczesnych w kręgu domu, rodziny, domowego pejzażu

Adam Mickiewicz: *Poranek* lub *Sad*, *Chmury* (fragm. *Pana Tadeusza*)

Maria Konopnicka: *Pieśń o domu*

Julian Tuwim: *Strofy o późnym lecie*

Konstanty Ildefons Gałczyński: *Wizyta*, *Trąbki świątecznej poczty*

Czesław Miłosz: *Ganek*, *Ojciec objaśnia*

Anna Kamińska: *Koniec wakacji*, *Wozem*

Jerzy Harasymowicz: *Żniwa*, *Las*.

B. LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA

Do wyboru nauczyciela w zależności od zainteresowań uczniów i potrzeb wychowawczych (3—5 utworów).

Marian Brandys: *Śladami Stasia i Nel*

Jerzy Broszkiewicz: *Wielka, większa, największa*

Janusz Domagalik: *Pięć przygód detektywa Konopki*

Antonina Domańska: *Historia żółtej ciżemki*

Gustaw Morcinek: *Łysek z pokładu Idy*

Zygmunt Nowakowski: *Przylądek Dobrej Nadziei* (całość lub fragmenty)

Artur Oppman: *Legendy warszawskie*

Eliza Orzeszkowa: *Dobra pani*

Jan Parandowski: *Przygody Odyseusza*

Halina Rudnicka: *Uczniowie Spartakusa*

Bolesław Prus: *Z legend dawnego Egiptu*

Seweryna Szmaglewska: *Czarne stopy*

Zofia Żurakowska: *Jutro niedziela i inne opowiadania*

Wiktor Woroszyński: *Cyryl, gdzie jesteś?*

James Oliver Curwood: *Łowcy wilków*

Agot Gjems-Selmer: *Nad dalekim cichym fiordem*

Ferenc Molnar: *Chłopcy z Placu Broni*
William Makpeace Thackeray: *Pierścień i róża*
Mark Twain: *Przygody Tomka Sawyer*
Wybrane teksty popularnonaukowe i publicystyczne z „Płomyczka”

C. INNE TEKSTY KULTURY

Do wyboru nauczyciela (jw., 3—5 w ciągu roku).

Dostępne w środowisku ucznia widowiska teatralne, słuchowiska i filmy (jak poprzednio) oparte na motywach legendowych oraz na opowieściach podróżniczych i przygodowych.

Szkolne audycje radiowe poświęcone sylwetkom twórców.

D. SPOSÓB POZNAWANIA UTWORÓW

1. Czytanie, słuchanie, oglądanie

Ćwiczenia w czytaniu cichym i słuchaniu ze zrozumieniem wraz z kontrolą umiejętności. Czytanie głośne (jak poprzednio), ze szczególnym uwzględnieniem ćwiczeń intonacyjnych. Słuchanie czytania nauczyciela i nagrań (jak poprzednio).

Oglądanie filmów i przedstawień (jak poprzednio) oraz obrazów nawiązujących tematycznie do czytanych utworów.

2. Ćwiczenia analityczne

Swobodne wypowiedzi o utworach oraz ćwiczenia w ich opisie i analizie (jak poprzednio). Porównywanie tworzywa językowego utworu (np. legendy) z tworzywem widowiska teatralnego, obrazu filmowego, słuchowiska. Porównywanie właściwości gatunkowych legendy i bajki ze znanym już uczniom gatunkiem literackim baśni.

3. Działania twórcze uczniów

Wygłaszanie z pamięci wierszy i urywków prozy z uwzględnieniem ćwiczeń dykcyjnych, modulacji, barwy, natężenia głosu i tempa oraz ćwiczeń intonacyjnych. Gry dramatyczne oraz inscenizacje lekcyjne wybranych scen z utworów związane z projektowaniem tekstów dialogów. Rysunkowe konkretyzacje utworów. Swobodne teksty uczniowskie oparte na motywach legendowych oraz inspirowane przez utwory przygodowe.

Zbiorowe przygotowywanie wystawek poświęconych wybranym sylwetkom twórców.

E. TWORZENIE SYSTEMU WARTOŚCI

Omawianie w związku z mitem, legendą, opowieścią przygodową wartości przejawiających się w działaniach człowieka (np. dążenie do wolności, pomoc innym, twórcza myśl, wytrwałość, zaradność). Uwydatnianie mądrości życiowej zawartej w fabule i morałach bajek. Kierowanie uwagi na problemy moralne

i społeczne w utworach o życiu dzieci w świecie dorosłych.

Budzenie przez lekturę mitów i legend zainteresowania tradycjami kultury i własnego środowiska. Rozwijanie więzi z domem, rodziną, środowiskiem przyrodniczym i społecznym, ojczyznym pejzażem.

F. WIADOMOŚCI O LITERATURZE I KULTURZE

Kształtowanie wyobrażenia i wprowadzania pojęcia fikcji literackiej. Obserwacja elementów świata przedstawionego utworu: czas, przestrzeń, zdarzenia fantastyczne i realistyczne w legendzie, micie i innych opowieściach; bohater utworu — jego działania, przeżycia i doświadczenia.

Świat przedstawiony w filmie: rola obrazu i dźwięku jako tworzywa sztuki filmowej: portret człowieka i pejzaż w budowie filmu. Utwór literacki a jego filmowa adaptacja: wybór zdarzeń, ukonkretnione wyobrażenie postaci i tła, gra aktorów.

Świat przedstawiony w widowisku teatralnym — wielość tworzyw sztuki teatru: słowo, aktor, scenografia, ruch, dźwięk.

Kształtowanie wyobrażenia nadawcy i odbiorcy dzieła. Narrator w prozie i osoba mówiąca w wierszu a rzeczywista osoba autora. Adresat w wierszu. Skierowanie uwagi na wybrane sylwetki twórców.

Wprowadzenie wiadomości o gatunkach literackich:

- legendy jako opowieści wiążącej treści historyczne lub religijne z pierwiastkami niezwykłości, fantastyki;
- bajki jako wierszowanej opowiadki o zwierzętach, mającej ukryte znaczenie (alegoryczne) i zawierającej morał;
- noweli jako krótkiego utworu prozaicznego, zawierającego jeden ciąg zdarzeń (jednowątkową akcję) i mającego wyraziste, ważne (znaczące) zakończenie.

Obserwacja językowego tworzywa dzieła literackiego. Stylistyczne środki brzmieniowe i leksykalne: intonacja, powtórzenie, przenośnia, ożywienie (i inne jak poprzednio). Budowa wiersza (jak poprzednio) oraz rozróżnienie wiersza ciągłego i stroficznego, kształtowanie pojęcia rytmu. Wyodrębnianie opisu, opowiadania, dialogu i monologu w tekście utworu i określanie ich roli (w związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu).

Próby określania sensu dzieła jako całości.

G. PODSTAWY SAMOKSZTAŁCENIA

Poznawanie układu książki i zasad obchodzenia się z nią (jak poprzednio). Zaznaczanie w książce wybranych treści zakładką i znakami.

Encyklopedia jako podstawowe wydawnictwo informacyjne: budowa encyklopedii, ćwiczenia w korzystaniu z różnych haseł.

Przeglądanie czasopism dla dzieci i dorosłych (jak poprzednio). Układ materiału w czasopiśmie (stałe działy, rubryki, kąciki itp.).

Zagadnienia związane z gromadzeniem książek i czasopism oraz organizowaniem biblioteczki domowej ucznia.

Korzystanie z radia i telewizji (jak poprzednio); wybór audycji i programów popularnonaukowych i oświatowych (np. dotyczących twórców).

Praca nad techniką uczenia się tekstów na pamięć.

OSIĄGNIĘCIA KONIECZNE

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO

1. Redagowanie wypowiedzi

Umiejętność budowania zdań pojedynczych i nieskomplikowanych zdań współrzędnie i podrzędnie złożonych (bez terminologii gramatycznej). Umiejętność świadomego posługiwania się w wypowiedziach ustnych i pisemnych różnymi typami wypowiedzeń (np. wskazań zawartych w ćwiczeniach redakcyjnych). Praktyczne stosowanie zasad ortografii i interpunkcji w zapisie zdań.

Sprawne redagowanie opowiadania twórczego i odtwórczego oraz w miarę spójnego opisu przedmiotu i opisu wyglądu człowieka. Umiejętność nasycania opisu postaci elementami charakterystyki (słownictwem abstrakcyjnym nazywającym cechy postaci). Umiejętność sporządzania planów dekompozycyjnych i kompozycyjnych.

2. Rozpoznawanie i analiza zjawisk językowych

Rozpoznawanie w tekście części mowy (jak w klasie IV), ponadto liczebnik i rzeczownik z przyimkiem jako wyrażenie przyimkowe; określanie form fleksyjnych odmiennych części mowy ze szczególnym uwzględnieniem trybów czasownika, form męskoosobowych i niemęskoosobowych przymiotnika. Poprawne używanie powyższych form w wypowiedziach. Rozróżnianie i celowe używanie typów wypowiedzeń oraz typów zdań (przewidzianych programem). Rozpoznawanie i poprawne stosowanie w zdaniach związków wyrazowych oraz określeń w zdaniu pojedynczym.

Praktyczne umiejętności w zakresie akcentowania wyrazów i intonacji w wypowiedziach ustnych.

3. Rozumienie i używanie pojęć:

a) posługiwanie się nowo poznanymi pojęciami: sprawozdanie, charakterystyka, notatka, wyraz zapożyczony (obcy), wyrażenie, hasło (słownikowe);

b) części mowy: tryby czasownika (orzekający, rozkazujący, przypuszczający), rzeczowniki żywotne, nieżywotne, osobowe i nieosobowe, wyrażenie przyimkowe, liczebnik; w zakresie odmiany: tematy oboczne, męskoosobowe, niemęskoosobowe formy przymiotnika;

c) zdanie i równoważnik zdania, związek wyrazów w zdaniu (zgody, rzędu, przynależności), przydawka, dopełnienie, okolicznik, zdanie złożone współrzędnie i podrzędnie;

d) akcent wyrazowy, wyrazy bezakcentowe, akcent zdaniowy, intonacja.

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA LITERACKIEGO I KULTURALNEGO

Umiejętność wyrazistego czytania i wygłaszania tekstów (jak poprzednie).

Sprawność cichego czytania i słuchania ze zrozumieniem (jak poprzednio) oraz odbioru obrazów oglądanych. Orientacja w różnicach tworzywa teatru, filmu i słuchowiska radiowego oraz odtwarzanie z wyobraźni elementów przestrzeni scenicznej, akustycznej i filmowej.

Umiejętność opisywania świata utworu:

- rozumienie pojęcia fikcji literackiej;
- rozróżnianie wydarzeń realistycznych i fantastycznych (niezwykłych, cudownych);
- określanie czasu i przestrzeni (ich odrębności w legendzie, bajce, noweli);
- wskazywanie cech i przeżyć bohaterów;
- rozróżnianie osoby mówiącej w wierszu i narratora w prozie od rzeczywistego autora utworu.

Rozumienie pojęć i umiejętność wskazania w tekście:

- narracji z elementami opisu, dialogu, opowiadania w I i III osobie;
- środków stylistycznych: epitetu, porównania, przenośni, ożywienia, uosobienia, wyrazu dźwiękonaśladowczego;
- elementów wiersza (jak poprzednio) oraz: wiersza stroficznego i ciągłego, rytmu;
- elementów budowy utworu: kontrastu i paralelizmu.

Dostrzegania charakterystycznych cech gatunkowych bajki, legendy, noweli.

Umiejętność wyrażania i motywowania oceny postaci oraz dostrzegania i ujmowania w słowach ogólnego sensu utworu.

Pamięciowe opanowanie 2—4 tekstów poetyckich.

KLASA VI (5 godzin tygodniowo)

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. ĆWICZENIA W MÓWIENIU I PISANIU

A. ZADANIA ĆWICZEŃ

Rozwijanie sprawności komunikowania się z otoczeniem z uwzględnieniem sytuacji mówienia, doskonalenie umiejętności formułowania własnych sądów.

Kształcenie umiejętności ukierunkowanego wypowiedziania się o utworze literackim i innych tekstach kultury, próby samodzielnego formułowania wypowiedzi związanych z analizą utworu, próby formułowania wniosków uogólniających.

Wiązanie umiejętności wypowiedziania się w mowie i piśmie z wiedzą o elementach systemu języka.

B. FORMY WYPOWIEDZI

Doskonalenie opowiadania z użyciem dialogu.

Doskonalenie formy sprawozdania (sprawozdanie z uroczystości, z wycieczki do kina lub do teatru).

Charakterystyka postaci literackich i rzeczywistych.

Streszczenie utworu fabularnego.

Telegram.

Próba dyskusji.

Notatka: sporządzanie krótkich wniosków streszczających wynik analizy utworu, definiujących zjawisko językowe itp.

C. ĆWICZENIA KSZTAŁCĄCE SPRAWNOŚĆ JĘZYKOWĄ

1. Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne

Bogacenie czynnego słownika uczniów w związku z tematyką wypowiedzi oraz potrzebami językowymi.

Posługiwanie się w wypowiedziach ustnych i pisemnych wyrazami i związkami frazeologicznymi w celu:

- osiągnięcia dokładności wypowiedzi (dobieranie wyrazów najtrafniejszych, precyzowanie ich znaczeń, precyzowanie znaczeń wyrazów obcych, uściślanie znaczeń wyrazów wieloznacznych);
- unikania powtórzeń (stosowanie synonimów, zaimków);
- nadawania wypowiedzi charakteru ekspresywnego (stosowanie zdrobnień, zgrubień itp.).

Ponadto w związku z dialogiem w opowiadaniu i próbami dyskusji:

- stosowanie wyrazów wprowadzających mowę niezależną, wskazujących na sposób i okoliczności mówienia bądź uczucia i postawę mówiącego;
- gromadzenie i używanie wyrazów modalnych, np. *oczywiście, przypuszczalnie, z pewnością*;
- gromadzenie i używanie zwrotów pozwalających na nawiązywanie kontaktu z rozmówcą, grzecznego sprzeciwu itp. (*w nawiązaniu do ... , nie zgadzam się z ... , mam odmienne zdanie*).

W związku z charakterystyką:

- wprowadzanie wyrazów nazywających cechy charakteru, usposobienia i umysłowości;
- stosowanie nazw nosicieli cech oraz przymiotników z formantami *-liwy, -alny, -isty* dla urozmaicenia słownictwa (*placzkliwy, odpowiedzialny, barczysty* itp.);

W związku ze streszczeniem:

- zastępowanie wyrazów o węższym zakresie znaczeniowym wyrazami o szerszym zakresie dla osiągnięcia zwięzłości (np. *jablka, gruszki — owoce*).

2. Ćwiczenia redakcyjne (gramatyczno-stylistyczne)

Ćwiczenia w składniowym przekształcaniu tekstu: zdań złożonych w pojedyncze, zastępowanie zdań podrzędnych częściami zdania nadrzędnego — przydawką, dopełnieniem, okolicznikiem; skracanie zdań przez usuwanie elementów nieistotnych dla zrozumienia treści; przekształcanie mowy niezależnej w zależną

w celu uzwięzlenia tekstu. Kilkakrotne przekształcanie dłuższej informacji w tekst streszczenia i telegramu.

Zbiorowe poprawianie i doskonalenie tekstów opowiadań i sprawozdań uczniowskich, charakterystyk bohaterów literackich i postaci rzeczywistych pod względem spójności wypowiedzi (budowanie zdań zawierających wyznaczniki nawiązujące: *przede wszystkim, w dodatku* itp.).

3. Ćwiczenia kompozycyjne

Plan kompozycyjny własnej wypowiedzi (np. charakterystyki bądź sprawozdania). Akapity.

Ramowy i szczegółowy plan utworu jako przygotowanie do streszczenia, opowiadania odtwórczego itp.

4. Ćwiczenia ortofoniczne

(jak w klasie V)

5. Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne

Pisownia wyrazów z: *ó, rz, ż, h, ch* wymiennymi i niewymiennymi, z *ę, q, en, em, on, om* oraz stosowanie wielkich liter (w związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu, nauką o języku, kształceniem literackim i kulturalnym oraz powtarzającymi się typowymi błędami w danym zespole uczniowskim).

Pisownia *ó* w zakończeniach *-ów, -ówka, -ówna* oraz *u* w zakończeniach *-unek, -utka, -usia, -ula, -uje*.

Pisownia *j* po przedrostkach zakończonych na spółgłoskę. Pisownia przedrostków *roz-, bez-, z-, (s-, ś-), wz-, wez-, (ws-, wes-)*; pisownia zakończeń *-ski, -cki, -dzki, -stwo, -ctwo, -dztwo, -źba, -śba, -izm. -yzm*.

Pisownia rzeczowników pospolitych i własnych.

Pisownia *nie* z rzeczownikami, przymiotnikami, przysłówkami, zaimkami i czasownikami.

Pisownia liczebników złożonych.

Pisownia połączeń: *gie, kie, ke, ge, kę*.

Zasady dzielenia wyrazów przy przenoszeniu.

Rozdzielanie przecinkami zdań współrzędnych połączonych bezspójnikowo oraz zespolonych spójnikami: np. *a, ale, lecz, więc, czyli*. Stawianie przecinka przed powtarzającymi się spójnikami.

6. Ćwiczenia w korzystaniu ze słowników

Posługiwanie się słownikiem ortograficznym. Samodzielne posługiwanie się słownikiem języka polskiego. Korzystanie pod kierunkiem nauczyciela ze słownika wyrazów bliskoznacznych oraz słownika wyrazów obcych (m. in. obserwacja budowy haseł, skrótów itp.).

7. Ćwiczenia wdrażające i sprawdzające

Prace pisemne w klasie wdrażające do wypowiedzi w określonych przez program formach.

Prace domowe kształtujące i utrwalające.

Trzy prace klasowe o tematyce związanej z lekturą, filmami, przedstawieniami teatralnymi, widowiskami telewizyjnymi i audycjami radiowymi, z życiem ucznia i jego środowiskiem — sprawdzające stopień sprawności w posługiwaniu się językiem i umiejętności formułowania wypowiedzi w określonej formie.

Dwie prace klasowe sprawdzające wiadomości i umiejętności z zakresu nauki o języku.

Ćwiczenia ortograficzne analityczne i utrwalające oraz sprawdzające.

II. NAUKA O JĘZYKU

A. FLEKSJA W ZWIĄZKU ZE SKŁADNIĄ

1. Czasownik

Strona czasownika jako forma wskazująca na to, czy podmiot jest wykonawcą czy przedmiotem czynności. Analiza konstrukcji składniowych czynnych, biernych i zwrotnych oraz ćwiczenia w ich przekształcaniu. Ćwiczenia korygujące niewłaściwe używanie form strony biernej, niepoprawne konstrukcje typu: *sluchaj się mamy, to znaczy się*.

Czasownik w związku z innymi wyrazami:

a) z rzeczownikiem w przypadkach zależnych w roli dopełnienia; ćwiczenia w odpowiednim doborze przypadku (oraz końcówek równoległych), przekształcanie zdania twierdzącego na przeczące;

b) z zaimkiem w funkcji rzeczownika (zaimkiem rzeczownym). Ćwiczenia w poprawnym użyciu w zdaniu akcentowanych i nieakcentowanych form zaimków *mnie — mi, tobie — ci, jego — go*;

c) z przysłówkiem w roli okolicznika przy rozszerzeniu pojęcia przysłówka na pełniące funkcje okoliczników wyrazy nieodmienne i niektóre wyrażenia przyimkowe (np. *na przelaj, po polsku*), ćwiczenia w stopniowaniu przysłówków na tle zdania;

d) z zaimkiem w funkcji przysłówka; ćwiczenia w zastępowaniu przysłówka w zdaniu zaimkami przysłownymi.

2. Rzeczownik w związku z wyrazami określającymi właściwości przedmiotów:

a) z przymiotnikiem w roli przydawki (z uwzględnieniem różnych rodzajów stopniowania);

b) z liczebnikiem w roli przydawki; ćwiczenia w posługiwaniu się liczebnikami złożonymi i nieokreślonymi;

c) z zaimkiem w roli przydawki; ćwiczenia w stosowaniu form zaimków: *twojego — twego, tyle — tyłu, ile — ilu*;

d) z rzeczownikiem w roli przydawki; ćwiczenia w użyciu rzeczownika z rzeczownikiem w związku zgody i rządu;

e) z wyrażeniem przyimkowym w roli przydawki.

3. Budowa zdania

Sposoby wyrażania orzeczenia: orzeczenie czasownikowe i imienne. Ćwiczenia w poprawnym użyciu orzecznika wyrażonego rzeczownikiem i przymiotni-

kiem (*Janek jest uczniem. Janek jest pracowity. Janek jest pracowitym uczniem*).

Sposoby wyrażania podmiotu: podmiot w mianowniku, w dopełniaczu. Podmiot domyślny. Podmiot szeregowy, ćwiczenia w użyciu form orzeczenia przy podmiocie szeregowym (np. *ojciec i matka poszli*). Zdanie bezpodmiotowe (formy bezosobowe na — *no*, — *to* jako orzeczenia).

Przydawka jako określenie rzeczownika; sposoby wyrażania przydawki (część mowy, związek z wyrazem określanym).

Dopełnienie jako określenie czasownika; sposoby jego wyrażania (część mowy, związek z wyrazem określanym). Szczególne typy dopełnień: do przyimotnika i przysłówka. Ćwiczenia związane z szykiem dopełnienia w zdaniu.

Zdanie złożone współrzędnie i podrzędnie. Rodzaje zdań współrzędnie złożonych: łączne, przeciwstawne, wynikowe, rozłączne (kryteria podziału: forma zespolenia i znaczenie tych zdań).

Ćwiczenia w poprawnym użyciu spójników w zdaniu współrzędnie złożonym i w dłuższych tekstach w celu nadania im spójności.

B. SŁOWOTWÓRSTWO

Wyraz podzielny i niepodzielny słowotwórczo. Wyraz podstawowy i pochodny (z uwzględnieniem łatwych ciągów pochodności, np. *kot, kotek, koteczek*).

Podstawa słowotwórcza i formant (przyrostkowy i przedrostkowy). Tworzenie wyrazów pochodnych przez odrzucenie końcowych części wyrazów podstawowych (*wypiekać — wypiek, zalewać — zalew*). Przyrostki i przedrostki jako formanty w jednych wyrazach i jako składniki podstawy słowotwórczej w innych. Tworzenie wyrazów od wyrażen przyimkowych.

Oboczności samogłoskowe i spółgłoskowe w wyrazie podstawowym i pochodnym. Analiza słowotwórcza wybranych typów wyrazów pochodnych, np. nazw wykonawców czynności, nosicieli cech, czasowników dokonanych itp.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

A. LEKTURA OBOWIĄZKOWA

1. Utwory z kręgu polskiej klasyki poetyckiej oparte na wyobrażeniach ludowych

Adam Mickiewicz: wybrana ballada (np. *Świtezianka, Powrót taty, Świtez, Trzech budrysów*)

Juliusz Słowacki: *Balladyna* (wybrane fragmenty, np.: *W chacie wdowy, Maliny, Sąd nad Balladyną*)

Teofil Lenartowicz: *Kalina* lub *Złoty kubek*

Maria Konopnicka: *Świecą gwiazdy*

2. Nowele i powieści dostosowane do zainteresowań dzieci bohaterem dziecięcym, lekturą przygodową, podróżniczą, fantastycznonaukową

Maria Dąbrowska: *Marcin Kozera*

Irena Jurgielewiczowa: *Ten obcy*

Stanisław Lem: *Opowieści o pilocie Pirxie*

Kornel Makuszyński: *Szatan z VII klasy*
Daniel Defoe: *Przypadki Robinsona Kruzo*
Lucy M. Montgomery: *Ania z Zielonego Wzgórza*

3. Utwory poetyckie oparte na tematach bliskich przeżyciom i doświadczeniom dzieci w środowisku przyrodniczym i społecznym

Adam Mickiewicz: *Koncert Wojskiego* lub *Grzybobranie* (fragment *Pana Tadeusza*).

Wiersze poetów XIX i XX w. wybrane przez nauczyciela spośród tekstów zamieszczonych w podręczniku lub antologii *Krajobraz poezji polskiej*, np.:
A. Asnyk: *Ulewa*, K. Przerwa-Tetmajer: *Pozdrowienie*, L. Staff: *Gęsiarka*, *Kieszceń*, J. Tuwim: *Galęz*, *Rwanie bzu*, *Kapuśniaczek*, B. Leśmian: *Odjazd*, K. I. Gałczyński: *Pieśń o żołnierzach z Westerplatte*, W. Broniewski: *Żołnierz polski*, T. Różewicz: *Przepaść*, *Koncert życzeń*, J. Iwaszkiewicz: *Chciałbym napisać jak pies biegnie*, A. Kamińska: *Pastereczka*, *Widok z gór*, Cz. Miłosz: *Przypowieść o maku*.

B. LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA

Do wyboru nauczyciela w zależności od zainteresowań uczniów (3—5 utworów).

Adam Bahdaj: *Wakacje z duchami*

Arkady Fiedler: *Dywidzon 303*

Maciej Kuczyński: *Atlantyda, wyspa ognia*

Małgorzata Musierowicz: *Kwiat kalafiora* lub *Kłameczucha*

Edmund Niziurski: *Sposób na Alcybiadesa*

Bolesław Prus: *Anielka*, *Grzechy dzieciństwa*

Henryk Sienkiewicz: *Sachem*

Alfred Szklarski: *Tajemnicza wyprawa Tomka*

Dorota Terakowska: *Władca Lewawu*

Maciej Wojtyzsko: *Bromba i inni*

Artur Conan-Doyle: *Przygody Sherlocka Holmesa*

Eric Knight: *Lessie, wróć!*

Karol May: *Skarb w srebrnym jeziorze*

Thymas Kayne-Reid: *Dolina bez wyjścia*

Robert L. Stevenson: *Wyspa skarbów*

Mark Twain: *Przygoda Hucka*

Jules Verne: *Tajemnicza wyspa*, *Piętnastoletni kapitan*

Wybrana przez młodzież opowieść fantastycznonaukowa z czasopism dla dzieci i młodzieży

C. INNE TEKSTY KULTURY

Do wyboru nauczyciela (jw., 3—5 w ciągu roku).

Dostępne w środowisku ucznia widowiska teatralne i telewizyjne, słuchowska radiowe (jak poprzednio). Filmy o tematyce podróźniczej, obyczajowej,

historycznej, fantastycznonaukowej.

Szkolne audycje radiowe, jak poprzednio.

D. SPOSÓB POZNAWANIA UTWORÓW

1. Czytanie, słuchanie, oglądanie

Ćwiczenia w cichym czytaniu i słuchaniu ze zrozumieniem oraz ćwiczenia w czytaniu głośnym, wyrazistym (jak poprzednio).

Ćwiczenia w oglądaniu filmów, przedstawień i obrazów (jak poprzednio) wraz z kontrolą ich odbioru.

2. Ćwiczenia analityczne

Ćwiczenia w opisie i analizie utworów (jak poprzednio) z próbami formułowania pod kierunkiem nauczyciela problemów do interpretacji oraz uogólnień (refleksji, wniosków). Ćwiczenia w odkrywaniu znaczeń metaforycznych w obrazach utworu.

Kontynuacja ćwiczeń w porównywaniu tworzywa tekstów literackich z tworzywem innych sztuk. Poznanie funkcji poetyckiej języka przez zestawianie literackich i nieliterackich tekstów na podobne tematy. Kierowanie uwagi na różne rodzaje narracji i ich rolę w opowieści.

Określanie właściwości gatunkowych utworów epickich, wyodrębnianie ich odmian tematycznych i określanie własnych upodobań czytelniczych.

3. Działania twórcze uczniów

Kontynuacja ćwiczeń w wygłaszaniu wierszy i urywków prozy.

Ćwiczenia w inscenizowaniu lekcyjnym wybranych scen powieści, związane z adaptacją tekstów do potrzeb scenicznych i projektowaniem dialogów. Próby przekładu krótkiego tekstu prozy na słuchowisko (projektowanie, ewent. próby nagrywania).

Swobodne teksty uczniowskie inspirowane przez lekturę (jak poprzednio). Gromadzenie materiału do wystawek poświęconych tematom podsuniętym przez lekturę lub wybranym sylwetkom twórców.

E. TWORZENIE SYSTEMU WARTOŚCI

Omawianie i wartościowanie cech przejawiających się w działaniach bohaterów powieści przygodowych. Dostrzeganie i rozważanie zagadnień moralnych (w balladzie, dramacie). Wiązanie analizy przeżyć i zachowań dziecięcych bohaterów z obserwacją spraw obyczajowych, moralnych i społecznych w świecie uczniów. Pogłębianie uczuciowych więzi z przyrodą i budzenie ciekawości świata.

F. WIADOMOŚCI O LITERATURZE I KULTURZE

Utrwalenie, usystematyzowanie i uogólnienie wiadomości o epice jako rodzaju literackim obejmującym utwory narracyjne:

— Odreślność literackiego obrazu świata w stosunku do wypowiedzi informa-

- cyjnych czy naukowych; utrwalenie i pogłębienie pojęcia fikcji literackiej i różnych sposobów jej kształtowania (obrazowanie realistyczne i fantastyczne):
- Utrwalenie wiadomości o elementach świata przedstawionego w utworze epickim (czas, przestrzeń, postać — bohater, zdarzenia). Dokładniejsze wyjaśnienie i rozróżnienie pojęć fabuły, akcji i wątku. Zwrócenie uwagi na motywację postępowania bohatera i na sposoby prezentacji postaci literackich. Obserwacja różnic między dialogami w epice i w tekście utworu dramatycznego. Obserwacja różnych sposobów narracji w powieściach i elementach narracji w liryce;
 - Uporządkowanie wiedzy o poznanych gatunkach epickich w poezji (bajka narracyjna, ballada) i prozie (baśń, legenda, nowela, powieść). Odmiany tematyczne powieści: podróżniczo-przygodowa, historyczna, obyczajowa, fantastycznonaukowa itp.).

Obserwacja porównawcza języka utworów literackich i innych wypowiedzi (potocznych, informacyjnych, naukowych). Utrwalenie i pogłębienie wiadomości o środkach stylistycznych (w zakresie brzmień, słownictwa, składni). Kształtowanie pojęcia przenośni — jej zdolność przekształcania znaczeń słów, wieloznaczność, odkrywczość spojrzenia.

Powtarzanie i utrwalanie wiadomości o budowie wiersza. Praktyczna obserwacja sylaby i wersu jako podstawowych elementów rytmu wierszy (w ścisłym związku z ćwiczeniami w czytaniu i wygłaszaniu). Obserwacja roli przerzutni (jw.). Rozróżnianie rymów męskich i żeńskich, dokładnych i niedokładnych.

Próby opisywania (w porównaniu z językiem literatury) tworzywa sztuki teatralnej, filmowej i radiowej. Aktor w teatrze — jego ruch, gest, mimika, kostium (w związku z omawianiem scen dramatu, ćwiczeniami w inscenizacji, oglądaniem widowiska). Aktor w filmie i w słuchowisku. Gatunki filmu fabularnego (w nawiązaniu do gatunków powieści).

G. PODSTAWY SAMOKSZTAŁCENIA

Książki o charakterze informacyjnym, dokumentalnym i popularnonaukowym — wyszukiwanie w nich określonych treści, korzystanie z tekstu i ilustracji. Książki pięknie wydane.

Korzystanie z czasopism — zbieranie materiału na określony przez nauczyciela lub samodzielnie wybrany temat (wycinki, teczki tematyczne, notatki).

Korzystanie z programów oświatowych w radiu i telewizji — wybór audycji na podstawie informacji zawartych w czasopismach.

OSIĄGNIĘCIA KONIECZNE

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO

1. Redagowanie wypowiedzi

Umiejętność budowania zdań pojedynczych i złożonych oraz poprawnego użycia w nich odpowiednich spójników. Umiejętność przekształcania zdań

w celu uzwięzłania wypowiedzi. Umiejętność zredagowania telegramu.

Umiejętność redagowania dużych form wypowiedzi: opowiadania z użyciem dialogu (z wykorzystaniem wyrazów wprowadzających mowę niezależną), charakterystyki postaci literackiej i rzeczywistej (z zastosowaniem wyrazów nazywających cechy charakteru i usposobienia), sprawozdania z uroczystości i wycieczki, np. do teatru (połączonego z umiejętnością wyrażenia własnej oceny).

Poprawne posługiwanie się poznymi terminami teoretycznoliterackimi w wypowiedziach związanych z analizą utworu literackiego.

Praktyczne stosowanie zasad ortografii i interpunkcji (w zakresie przewidzianym przez program) w zapisie zdań oraz dłuższych wypowiedzi. Samodzielne posługiwanie się słownikiem ortograficznym i słownikiem języka polskiego.

2. Rozpoznawanie i analiza zjawisk językowych

Rozpoznawanie w tekście części mowy (jak w klasie V), ponadto zaimek. Określanie form fleksyjnych odmiennych części mowy ze szczególnym uwzględnieniem strony czynnej, biernej i zwrotnej czasownika, form odmiany zaimka rzeczownego, przymiotnego i liczebnego; określanie stopni i rodzajów stopniowania przymiotników i przysłówków. Poprawne używanie tych form w wypowiedziach.

Rozróżnianie części zdania: rodzajów podmiotu i orzeczenia, przydawki, dopełnienia i okolicznika i rozpoznawanie ich związków z wyrazami określonymi. Rozpoznawanie i określanie rodzajów zdań złożonych i rodzajów zdań współrzędnych. Poprawne używanie poznanych struktur składniowych.

Rozpoznawanie wyrazów podzielnych i niepodzielnych słowotwórczo, wskazywanie w wyrazach ich podstawy słowotwórczej i formantu (na łatwych przykładach).

3. Rozumienie i używanie pojęć:

a) posługiwanie się nowo poznanymi pojęciami: streszczenie, dyskusja, synonim, zwrot;

b) części mowy i ich formy: strona czasownika (czynna, bierna, zwrotna), bezosobowe formy czasownika, stopniowanie przymiotników i przysłówków; liczebnik, zaimek (rzeczowny, przymiotny, liczebnny, przysłowny), przyimek, spójnik współrzędności;

c) zdanie; orzeczenie czasownikowe i imienne (łącznik, orzecznik), podmiot (w mianowniku, dopełniaczu, szeregowy, domyślny), zdanie bezpodmiotowe, przydawka, dopełnienie, okolicznik, zdanie złożone podrzędnie, zdanie złożone współrzędnie (łączne, wynikowe, przeciwstawne, rozłączne);

d) słowotwórstwo: wyraz podstawowy i pochodny, podstawa słowotwórcza; formant przyrostkowy i przedrostkowy.

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA LITERACKIEGO I KULTURALNEGO

Umiejętność cichego czytania i słuchania ze zrozumieniem oraz wygłaszania utworów z uwypukleniem głosowym ich sensu. Pamięciowe opanowanie 3—4 utworów poetyckich lub fragmentów prozy.

Umiejętność opisywania i analizowania świata przedstawionego utworu, powiązana z ogólną wiedzą o epice (na tle innych rodzajów literackich), tzn:

- opowiadania wątków fabularnych z uwydatnieniem więzi łączących zdarzenia oraz określaniem czasu i przestrzeni;
- charakteryzowania bohatera i ew. określania motywacji jego czynów;
- wskazywania w utworze elementów fabuły, akcji;
- rozpoznawania narratora i postaci mówiącej w wierszu oraz postaci dramatu; odróżniania narracji pierwszo- i trzeciosobowej.

Sprawność charakteryzowania języka utworu:

- wskazywania w tekście środków językowo-stylistycznych;
- odróżniania utworu literackiego od wypowiedzi nieliterackich;
- porównywania środków językowych utworu literackiego z odmiennym charakterem tworzywa obrazowego i dźwiękowego w widowisku, filmie i słuchowisku.

Rozumienie pojęć i poprawne posługiwanie się głównymi terminami w zakresach:

- wiedzy o epice, np.: utwór epicki, fabularny, narracyjny, fabuła, akcja, wątek, narrator, bohater itp.;
- wiedzy o nowych gatunkach literackich: ballada, odmiany powieści;
- wiedzy o wierszu: rymy męskie i żeńskie, dokładne i niedokładne,
- nazw związanych z teatrem, sceną i aktorem.

Sprawność w gromadzeniu materiału na określony temat z książki i czasopiisma.

Odczytywanie ogólnego sensu utworu literackiego, filmu, widowiska, motywowanie oceny, uzasadnianie sądu o postaciach.

KLASA VII (5 godzin tygodniowo)

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. ĆWICZENIA W MÓWIENIU I PISANIU

A. ZADANIA ĆWICZEŃ

Rozwijanie sprawności komunikowania się z otoczeniem z uwzględnieniem sytuacji mówienia; dalsze rozwijanie umiejętności formułowania własnych sądów;

Kształcenie umiejętności ukierunkowanego wypowiadania się o utworze literackim i innych tekstach kultury; formułowanie wypowiedzi o charakterze analitycznym i interpretacyjnym, próby formułowania wniosków uogólniających;

Wiązanie umiejętności wypowiadania się w mowie i piśmie z wiedzą o elementach systemu języka.

B. FORMY WYPOWIEDZI

Doskonalenie form poznanych w poprzednich klasach ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyki postaci, streszczenia oraz sprawozdania (np. sprawozdanie z lektury).

Dyskusja.

Próby rozprawki na tematy związane z życiem ucznia.

Notatka: skrótowy zapis informacji; sposób cytowania i podawania źródeł, opis bibliograficzny.

C. ĆWICZENIA KSZTAŁCĄCE SPRAWNOŚĆ JĘZYKOWĄ

1. Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne

Wzbogacanie czynnego słownictwa ucznia w związku z tematyką i formami wypowiedzi oraz potrzebami językowymi.

Posługiwanie się w wypowiedziach ustnych i pisemnych wyrazami i związkami frazeologicznymi w celu:

- nadawania wypowiedzi charakteru ekspresywnego (np. przez stosowanie zdrobnień i zgrubień, stosowanie synonimów o zabarwieniu emocjonalnym: *kontakty* — *konszachty*; używanie stałych związków frazeologicznych: *ronić krokodyle łzy, mieć kamienne serce*).
- różnicowania stylistycznego wypowiedzi w związku z sytuacją, kontekstem i intencją mówiącego (np. przez dobór synonimów różniących się zakresem znaczeniowym: *zebranie, zbiórka, sesja*; stylistycznych: *kolacja, wieczerza*; emocjonalnych: *pies, psisko*).
- nadawania wypowiedzi spójności logicznej (stosowanie wyrazów i zwrotów będących odbiciem logicznego toku rozumowania — *w wyniku tego, na skutek tego*; stosowanie językowych sygnałów kompozycyjnych — *po pierwsze, po drugie, co więcej*; używanie spójników złożonych — *zarówno ... jak i, o ile ... o tyle ...*).

Ponadto:

- w związku z dyskusją i próbami rozprawki: stosowanie wyrazów, wyrażeń i zwrotów określających stanowisko mówiącego (np. *prawdopodobnie, z całą pewnością, moim zdaniem, według mnie*); stosowanie eufemizmów zamiast wyrazów i zwrotów mogących obrazić adresata wypowiedzi (np. *mylisz się, nieprzemyślany* zamiast *kłamiesz, niedorzeczny*), gromadzenie i używanie zwrotów służących do wprowadzania cytatów.

2. Ćwiczenia redakcyjne (gramatyczno-stylistyczne)

Ćwiczenia w składniowym przekształcaniu tekstu służące uzewnętrznianiu lub ukryciu informacji o wykonawcy czynności, np. zdań z podmiotem na zdania bezpodmiotowe, zdań w stronie czynnej na zdania w stronie biernej (w związku ze sprawozdaniem).

Ćwiczenia w przekształcaniu zdań z zastosowaniem imiesłowów: przymiotnikowych (w związku z redagowaniem charakterystyki) oraz przysłówkowych jako wykładników jednoczesności i uprzedniości czynności (w związku z redagowaniem sprawozdania).

Konstruowanie wypowiedzi stanowiących wnioski (np. uzupełnianie

wypowiedzi zdaniem wynikowym). Budowanie wypowiedzi wielozdaniowej przez łączenie zdań w dłuższe, spójne odcinki tekstu za pomocą wskaźników nawiązania i zespolenia (wspólne konstruowanie wstępów i zakończeń dłuższej wypowiedzi).

Ćwiczenia we włączaniu cytatów w składniowy tok wypowiedzi.

Graficzne wyodrębnianie cytatu i podawanie jego źródła.

3. Ćwiczenia kompozycyjne

Trójdzielna budowa dłuższej wypowiedzi a proporcja i związki tematyczne między wstępem, rozwinięciem i zakończeniem.

Budowa planów drugiego stopnia (np. do charakterystyki postaci lub rozprawki).

4. Ćwiczenia ortofoniczne

Dalsze ćwiczenia w poprawnej wymowie głosek i ich połączeń oraz poprawnym akcentowaniu i intonacji w związku z czytaniem tekstów, recytacją wierszy i wypowiedziami ustnymi uczniów.

5. Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne

Pisownia wyrazów z *ó, rz, ż, h, ch* wymiennymi i niewymiennymi, z *ę, q, en, em, on, om* oraz stosowanie wielkich liter (w związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisanu, nauką o języku, kształceniem literackim i kulturalnym oraz wzbogacaniem słownictwa ucznia).

Pisownia rzeczowników zakończonych na *-arz, -erz* i *-aż, -eż*.

Pisownia łączna i rozdzielna partykuł *by, no, że, czy* z wyrazami różnego typu.

Pisownia *nie* z różnymi częściami mowy.

Pisownia wyrazów *wtem, potem, przedtem, zatem*.

Pisownia przysłówków i wyrażeń przysłówkowych — *z nienacka, z nagle*.

Pisownia skrótów i skrótowców.

Użycie łącznika w wyrazach złożonych.

Oddzielanie przecinkiem zdania nadrzędnego od podrzędnego, wyodrębnianie przecinkami zdania podrzędnego wplecionego w zdanie nadrzędne. Oddzielanie przecinkiem imiesłowowego równoważnika zdania.

Oddzielanie wykrzyknika i wołacza odpowiednim znakiem interpunkcyjnym od pozostałych części zdania.

6. Ćwiczenia w korzystaniu ze słowników

Samodzielne korzystanie ze słowników poznanych w klasach poprzednich. Budowa artykułu hasłowego w słowniku wyrazów bliskoznacznych.

Korzystanie ze słownika poprawnej polszczyzny i frazeologicznego pod kierunkiem nauczyciela.

7. Ćwiczenia wdrażające i sprawdzające

Cztery prace klasowe sprawdzające stopień opanowania sprawności językowej i dłuższych form wypowiedzi dotyczących życia codziennego, kulturalnego i lektury.

Dwie prace klasowe sprawdzające wiadomości i umiejętności z zakresu nauki o języku.

Ćwiczenia ortograficzne analityczne i utrwalające oraz sprawdzające.

II. NAUKA O JĘZYKU

A. FLEKSJA W ZWIĄZKU ZE SKŁADNIĄ

1. Czasownik

Imiesłów przymiotnikowy czynny i bierny (formy i funkcje). Ćwiczenia w poprawnym tworzeniu i użyciu form męskoosobowych i niemęskoosobowych imiesłowu biernego.

Imiesłów przysłówkowy współczesny i uprzedni jako wykładnik stosunku czasowego dwu wykonywanych czynności. Zasady ich użycia; ćwiczenia praktyczne w ich stosowaniu.

Przykłady regularnej odmiany czasownika w różnych grupach koniugacyjnych. Formy regularne i nieregularne czasowników. Ćwiczenia w poprawnym używaniu form nieregularnych czasownika np.: *wziąć, siąść, iść, chwiać, trzeć, mieć* (w zależności od potrzeb zespołu uczniowskiego).

Czasownik w związku z innymi wyrazami: z przysłówkiem, wyrażeniem przyimkowym i rzeczownikiem w funkcji okolicznika (w związkach przynależności).

2. Rzeczownik

Przykłady rzeczowników odmieniających się tylko w liczbie pojedynczej (*odzież*), tylko w liczbie mnogiej (*nożyce*) i nieodmiennych (*kakao*). Formy odmiany rzeczowników mających postać przymiotnika (*leśniczy*). Ćwiczenia w użyciu nieregularnych form odmiany rzeczowników: *przyjaciel, ręka, oko, ucho* oraz rzeczowników zakończonych na *-anin (mieszczanin)*, *-um (muzeum)* w zależności od potrzeb uczniów.

3. Przymiotnik

Przymiotnik w związku z wyrazami, które go określają (*bardzo wysoki, żądny sławy, podobny do brata*). Funkcje składniowe tych wyrazów (dopełnienie i okolicznik).

Ćwiczenia z użyciem rzeczownikowych form przymiotnika typu *wesół, gotów* (na tle zdania).

4. Zaimek

Zaimki jako wyrazy, których konkretna treść zależy od sytuacji lub kontekstu. Ćwiczenia w określaniu funkcji składniowej zaimków oraz ich poprawnym użyciu w zdaniu, np. pozycja zaimka zwrotnego *się*; wypadki nadużywania zaimków.

5. Partykula

Ćwiczenia w celowym używaniu partykuł w zdaniu oraz obserwacji ich funkcji, np.: *no, że, niech, by, czy, nie*.

6. Wykrzyknik

Ćwiczenia stylistyczne w użyciu wykrzykników w zdaniu.

7. Budowa zdania

Powtórzenie wiadomości o częściach zdania wraz z omówieniem ich szyku składniowego.

Rodzaje i sposoby wyrażania okolicznika; miejsce okolicznika w zdaniu. Szyk przestawny wyrazów w zdaniu i jego funkcje stylistyczne.

Zdanie podrzędne złożone; związki między zdaniami składowymi (zdanie nadrzędne i podrzędne). Zdanie złożone z podrzędnym przydawkowym, dopełnieniowym i okolicznikowym. Ćwiczenia w przekształcaniu zdań podrzędnych (przydawkowych i okolicznikowych) na imiesłowowe równoważniki zdań (i odwrotnie). Szyk zdań składowych w zdaniu podrzędnie złożonym.

Łączenie zdań podrzędnych z nadrzędnymi za pomocą spójników i zaimków. Ćwiczenia w precyzyjnym używaniu spójników i zaimków jako wyrazów wskazujących na stosunki między zdaniami składowymi.

Ćwiczenia w intonacyjnym uwydatnianiu stosunków między zdaniami w mowie.

Wyrazy poza związkami zdania i ich funkcje.

B. SŁOWOTWÓRSTWO I SŁOWNICTWO

Wyrazy podstawowe i pochodne (powtórzenie wiadomości) a wyrazy pokrewne i rodzina wyrazów. Rdzeń a podstawa słowotwórcza. Najczęstsze oboczności rdzenia: wymiany samogłoskowe i spółgłoskowe.

Wyrazy złożone i ich różnorodne typy; ćwiczenia w poprawnej ich odmianie.

Ćwiczenia w odmianie i użyciu składniowym skrótowców, np. PKS, PAN, Pafawag, CPLiA (oraz inne w zależności od potrzeb środowiskowych).

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

A. LITERATURA OBOWIĄZKOWA

Utworki wprowadzające w tradycje życia polskiego i w związki literatury z historią (panorama tekstów od wieku XV do współczesności).

1. Staropolskie obyczaje, cnoty i wady

Henryk Sienkiewicz: *Krzyżacy*

Jan Kochanowski: *Fraszki* (wybór, np. *Na dom w Czarnolesie, Na Konrata, Na lipę, Na zdrowie, O doktorze Hiszpanie*)

Mikołaj Rej: *Rok na cztery części rozdzielon* (fragment)

Franciszek Karpiński: *Pieśń poranna, Pieśń wieczorna, Bóg się rodzi*

Tytus Czyżewski: *U szopy, Pastoralki*

Ignacy Krasicki: *Żona modna*

Aleksander Fredro: *Zemsta*

Adam Mickiewicz: *Gospodarstwo* (fragmenty księgi I *Pana Tadeusza*, np.: *Inwo-*

kłtacja, Powrót panicza, Ważna Sędziego nauka o grzeczności); *Dziady, cz. II*
Władysław Reymont: *Wesele Boryny* (fragment *Chłopów*)
Sławomir Mrożek: *Wesele w Atomicach*.

2. Walka o wolność

Ignacy Krasicki: *Święta miłości...*

Józef Wybicki: *Mazurek Dąbrowskiego*

Adam Mickiewicz: *Koncert Jankiela* (fragm. *Pana Tadeusza*) *Reduta Ordona*

Juliusz Słowacki: *Testament mój*

Henryk Sienkiewicz: *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela* lub *Bartek Zwycięzca*

Maria Konopnicka: *Rota*

Piosenki legionowe i partyzanckie

Wiersze związane z II wojną światową (wybór, np. W. Broniewski: *Bagnet na broń, Gdybym miał w garści karabin*, J. Lechoń: *Pieśń o Stefanie Starzyńskim, Przypowieść*, A. Słonimski: *Alarm*, J. Przyboś: *Póki my żyjemy*)

Aleksander Kamiński: *Kamienie na szaniec*

Melchior Wańkowicz: *Szkice spod Monte Cassino*

B. LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA

Do wyboru nauczyciela w zależności od zainteresowań uczniów (3—5 utworów).

Adolf Dygasiński: *Wilk, psy i ludzie*

Halina Górska: *Druga brama*

Józef Ignacy Kraszewski: *Stara baśń, Dziecię Starego Miasta*

Adam Mickiewicz: *Grażyna*

Gustaw Morcinek: *Wyrąbany chodnik*

Igor Newerly: *Chłopiec z Salskich Stepów*

Zbigniew Nienacki: *Księga strachów*

Hanna Ożogowska: *Za minutę pierwsza miłość*

Ksawery Pruszyński: wybór opowiadań (np. *Trębacz z Samarkandy, Karabela z Meschedu, Różaniec z granatów, Gwiazda wytrwałości, Zientarowy skarb*)

Maria Rodziewiczówna: *Lato leśnych ludzi*

Henryk Sienkiewicz: *Ogniem i mieczem, Potop, Pan Wołodyjowski*

Kazimierz Przerwa-Tetmajer: *Na skalnym Podhalu* (wybór opowieści, np. *O zaspiionych rycerzach, Bahski wybór, O Panu Jezusie i zbójnikach*)

Frances E. Burnett: *Tajemniczy ogród*

James Curwood: *Łowcy wilków*

Karol Dickens: *Opowieść wigilijna*

Jack London: *Zew krwi, Biały kiel*

Hohn R. Tolkien: *Hobbit, Władcy Pierścieni*

C. INNE TEKSTY KULTURY

Do wyboru nauczyciela 3—5 w ciągu roku.

Dostępne w środowisku ucznia widowiska teatru „żywego planu”, teatru

telewizyjnego i radiowego. Fabularne filmy przygodowe i podróżnicze, wester-ny. Płyty i taśmy z nagraniami (kolędy, piosenki żołnierskie).

D. SPOSÓB POZNAWANIA UTWORÓW

1. Czytanie, słuchanie i oglądanie

Czytanie ciche ze zrozumieniem (jak poprzednio) oraz jako przygotowanie do głośnego czytania wyrazistego. Słuchanie i krytyczna ocena nagrań utworów oraz tekstów czytanych i wygłaszanych przez dzieci (wierszy, urywków prozy, scen dramatu).

Oglądanie filmów i przedstawień oraz wypowiedzanie się na ich temat.
Poznanwanie regionalnych zabytków, zbiorów muzealnych i wystaw.

2. Ćwiczenia analityczne

Ćwiczenia w analizie utworów z uwzględnieniem samodzielnej pracy uczniów pod kierunkiem nauczyciela. Próby samodzielnego formułowania problemów do interpretacji oraz uogólnień i wniosków.

Porównywanie ujęć tego samego tematu w różnych gatunkowo utworach. Porównywanie tekstu dramatu z tekstem utworu epickiego. Kształcenie wyobraźni teatralnej — różnice między dramatem czytany a jego realizacją teatralną (na scenie, w telewizji, w radiu). Kierowanie uwagi na adaptacje filmowe utworów epickich.

3. Działania twórcze uczniów

Wygłaszanie wierszy i fragmentów prozy (jak poprzednio).

Praca nad przygotowaniem inscenizacji wybranych scen dramatu. Próby tworzenia scenariusza adaptacji krótkiego urywka utworu do potrzeb słuchowiska lub filmu.

E. TWORZENIE SYSTEMU WARTOŚCI

Przybliżenie tradycji polskiego obyczaju i obrzędowości, kultury materialnej i duchowej. Rozważanie zalet i wad charakteru i zachowań społecznych postaci literackich. Obserwacja stosunku autorów lektur do różnych wartości, związanych np. z domem rodzinnym, religią, pracą, wolnością, losem kraju itp.

F. WIADOMOŚCI O LITERATURZE I KULTURZE

Utrwalanie i rozwijanie wiadomości z klas poprzednich oraz o epice i gatunkach epickich; szczególne rozważenie stosunku fikcji literackiej do prawdziwych wydarzeń i postaci w powieści historycznej i utworach o tematyce współczesnej.

Kształtowanie, porządkowanie i uogólnienie wiedzy o dramacie jako różnym od epiki rodzaju literackim. Wyróżniki dramatu:

- utwór przeznaczony na scenę; tekst główny i poboczny (didaskalia);
- brak nadrzędnego podmiotu literackiego (narratora);
- akcja jako czynnik spajający świat przedstawiony dramatu: jej zawiązanie,

rozwój, punkt kulminacyjny, rozwiązanie;
— rola konfliktu dramatycznego w rozwoju akcji; źródła konfliktów (sprzeczne charaktery, obyczaje, poglądy bohaterów).

Sposoby prezentacji bohaterów w dramacie — dialogi i monologi postaci źródłem wiedzy o nich i o motywacji ich czynów. Obserwacja sposobów kreowania postaci w teatrze, filmie i słuchowisku — rola dodatkowych źródeł wiedzy o postaciach (np. kostiumu, ruchu aktora, jego mimiki; gestu i innych znaków teatralnych).

Podstawowe wyróżniki sztuki teatralnej: przestrzeń sceniczna; aktor i widz. Rola autora dramatu, reżysera, scenografa i aktora jako twórców sztuki teatralnej.

Komedia jako gatunek dramatu. Postacie i sytuacje komiczne, rola dowcipu słownego. Inne gatunki dramatu (w związku z oglądanymi przedstawieniami telewizyjnymi i na przykładzie *Dziadów*).

Wiadomości o gatunkowych cechach czytanych utworów lirycznych: frazsek, hymnu, satyry, pieśni i piosenki. Elementy satyryczne w różnych utworach.

Obserwacja języka utworów literackich i różnych jego funkcji (w odróżnieniu od wypowiedzi potocznych, publicystycznych). Utrwalanie wiadomości o poznanych środkach stylistycznych (jak poprzednio) i kształtowanie pojęcia obrazu poetyckiego — efekt współdziałania środków (tropów) stylistycznych. Figury retoryczne: apostrofa, antyteza, pytanie retoryczne, wykrzyknienie. Zwrócenie uwagi na występujące w utworach obrazy symboliczne i elementy ironii.

Kształtowanie wyobrażeń o odmienności wiersza sylabiczno-bezdejmowego i wolnego (w ścisłym związku z czytaniem i wygłaszaniem tekstów, praktycznym operowaniem przerzutnią i średniówką).

Określanie idei utworu; obserwacja różnych sposobów jej wyrażania w utworze literackim, w teatrze i filmie.

C. PODSTAWY SAMOKSZTAŁCENIA

Tworzenie warsztatu samodzielnej pracy ucznia: zbieranie materiału do różnych tematów, korzystanie z różnych źródeł. Notatki w formie planu, streszczenia, cytatu. Sporządzanie skróconego opisu bibliograficznego książki i artykułu z czasopisma.

Ćwiczenia w korzystaniu z różnych elementów książki: wstępu, przedmowy, posłowie, indeksów, bibliografii. Sposoby gromadzenia materiałów z czasopism (jak poprzednio); zapisywanie cytatów. Notatki z obserwacji czynionych podczas wycieczek (muzeum regionalne, zabytki).

Korzystanie z biblioteki szkolnej i publicznej; posługiwanie się katalogiem alfabetycznym i rzeczowym.

OSIĄGNIĘCIA KONIECZNE

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO

1. Redagowanie wypowiedzi

Umiejętność posługiwania się w wypowiedziach, w zależności od ich celu i funkcji, wyrazami, wyrażeniami i zwrotami frazeologicznymi zabarwionymi emocjonalnie oraz synonimami zakresowymi, stylistycznymi i emocjonalnymi. Umiejętność dokonywania różnorodnych przekształceń tekstu w zależności od celu wypowiedzi. Sprawne redagowanie dłuższych form wypowiedzi, takich jak: charakterystyka postaci (z umiejętnym wprowadzeniem cytatów), streszczenia i sprawozdania z lektury (także z wprowadzaniem w nie cytatów). Umiejętność podawania źródła cytatu i sporządzania odsyłaczy.

Umiejętność zabierania głosu w dyskusji na tematy z życia, ale także na tematy związane z omawianiem lektury. Umiejętność włączania się w dyskusję i uzasadniania własnego zdania.

Praktyczne umiejętności ortograficzne i interpunkcyjne w zakresie przewidzianym przez program nauczania. Samodzielne posługiwanie się słownikami poznanymi w poprzednich klasach i słownikiem wyrazów bliskoznacznych.

2. Rozpoznawanie i analiza zjawisk językowych

Rozpoznawanie w tekście części mowy ze szczególnym uwzględnieniem form imiesłowów przymiotnikowych i przysłówkowych, partykuły i wykrzyknika. Rozróżnianie części zdania — jak w poprzednich klasach ze szczególnym uwzględnieniem rodzajów okolicznika. Rozpoznawanie rodzajów zdań podrzędnych oraz imiesłowowych równoważników zdań. Praktyczne umiejętności w zakresie dokonywania przewidzianych programem przekształceń składniowych i świadomość celowości tych parafraz.

3. Rozumienie i używanie pojęć:

- a) rozprawka, cytat, opis bibliograficzny, wyraz modalny;
- b) części mowy i ich formy: imiesłów przymiotnikowy (czynny i bierny), przysłówkowy (uprzedni, współczesny), zaimek (osobowy, wskazujący, pytający, względny), spójnik podrzędności, partykuła, wykrzyknik;
- c) części zdania: okolicznik miejsca, czasu, przyczyny, celu, sposobu; zdania podrzędne: przydawkowe, dopełnieniowe, okolicznikowe (miejsca, czasu, przyczyny, celu, sposobu).
- d) słowotwórstwo i słownictwo: wyrazy pokrewne, rodzina wyrazów; rdzeń, wyrazy złożone, skrótowce.

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA LITERACKIEGO I KULTURALNEGO

Przedstawianie treści zagadnienia i problemów utworów na podstawie cichego czytania tekstu. Przygotowanie tekstu do wygłoszenia w toku cichego czytania (podkreślenia i znaki). Wygłaszanie wierszy (3—4) z pamięci.

Umiejętność opisu i analizy świata przedstawionego utworów literackich, teatralnych, filmowych — ze szczególnym uwzględnieniem:

- określania akcji i faz jej przebiegu;
- wykorzystania dialogów i monologów postaci do ich pośredniej charakterystyki i oceny;
- określania istoty i przyczyn konfliktu dramatycznego; rozumienia motywów postępowania bohaterów;
- wyróżniania komicznych sytuacji, dowcipnych powiedzeń; określania nastroju sceny itp.;
- odróżniania pierwiastków fikcyjnych i opartych na rzeczywistości historycznej.

Rozumienie pojęcia dramatu oraz umiejętność wyobrażenia sobie i opisu jego realizacji teatralnej (określanie roli tekstu głównego i pobocznego, wiedza o twórcach przedstawienia — sztuki teatru).

Wskazywanie cech innych gatunków literackich: fraszki, hymnu, satyry, powieści historycznej. Poprawne, w miarę swobodne posługiwanie się w wypowiedziach tymi terminami oraz słownictwem zgrupowanym wokół dramatu, komedii, teatru.

Charakteryzowanie języka utworu, wskazywanie funkcji występujących w nim środków stylistycznych. Wyróżnianie obrazów poetyckich. Dostrzeganie wypowiedzi o charakterze ironicznym i obrazów o znaczeniu symbolicznym.

Rozumienie ogólnego sensu utworów na podstawie całości ich składników. Formułowanie obserwacji i uogólnień na temat:

- związków literatury z wydarzeniami historycznymi, życiem narodu, obyczajami itp.;
- różnic i podobieństw między światem przedstawionym utworu a rzeczywistością pozaliteracką;
- własnych przeżyć, doznań i ocen związanych z lekturą, oglądaniem filmów i widowisk, słuchaniem audycji radiowych.

Opanowanie elementów techniki pracy umysłowej w zakresie wyszukiwania, gromadzenia oraz notowania informacji i materiałów na określony temat.

KLASA VIII (5 godzin tygodniowo)

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. ĆWICZENIA W MÓWIENIU I PISANIU

A. ZADANIA ĆWICZEŃ

— Doskonalenie sprawnego porozumiewania się z otoczeniem, umiejętności wyrażania własnych doznań i przeżyć związanych z wydarzeniami bieżącymi;

— Kształcenie umiejętności ukierunkowanego wypowiadania się o utworze literackim i innych tekstach kultury; doskonalenie wypowiedzi o charakterze analitycznym i interpretacyjnym, wypowiedzi porównujących różne teksty literackie i nieliterackie bądź różne realizacje tego samego tematu;

— Wiązanie umiejętności wypowiadania się w mowie i piśmie z wiedzą o elementach systemu języka.

B. FORMY WYPOWIEDZI

Doskonalenie form wypowiedzi poznanych w poprzednich klasach (ze szczególnym uwzględnieniem dyskusji).

Opis przeżyć wewnętrznych (np. ucznia w jakiejś sytuacji życiowej albo postaci literackiej).

Streszczenie tekstu popularnonaukowego.

Próby rozprawki na tematy związane z lekturą.

Podanie, życiorys.

Notatka: zapis danych o przeczytanej książce, wysłuchanej audycji itp. Zapis wniosku z dyskusji.

C. ĆWICZENIA KSZTAŁCĄCE SPRAWNOŚĆ JĘZYKOWĄ

1. Ćwiczenie słownikowo-frazeologiczne

Wzbogacenie czynnego i biernego słownictwa ucznia w związku z tematyką i formami wypowiedzi oraz potrzebami językowymi ucznia.

Posługiwanie się w wypowiedziach ustnych i pisemnych wyrazami i związkami frazeologicznymi w celu:

— nadawania wypowiedzi charakteru emocjonalnego (wprowadzanie słownictwa związanego z doznaniem i przeżyciami);

— osiągnięcia komunikatywności wypowiedzi (uściślanie znaczeń wyrazów, posługiwanie się wyrazami, wyrażeniami i zwrotami będącymi językowym odbiciem logicznego toku rozumowania — *tak więc, mimo to, jednakże*; używanie wyrazów modalnych — *trzeba, należy, oczywiście, niewątpliwie*).

Ćwiczenia w ocenianiu własnej i cudzej wypowiedzi pod względem doboru i poprawności wyrazów, wyrażań i zwrotów frazeologicznych.

2. Ćwiczenia redakcyjne (gramatyczno-stylistyczne)

Wielokrotne parafrazy tekstu ukazujące różne sposoby formułowania tej samej treści z równoczesnym wskazywaniem funkcji tych przekształceń (np. zdanie z orzeczeniem w stronie czynnej — zdanie z orzeczeniem w stronie biernej, zdanie podrzędne — imiesłowy równoważnik zdania, zdanie — równoważnik zdania).

Ćwiczenia w osiąganiu spójności dłuższej wypowiedzi (poprzez ćwiczenia redakcyjne wyzyskujące nawiązującą funkcję szyku wyrazów oraz powtórzenia wyrazowe i składniowe).

W związku z rozprawką ćwiczenia w konstruowaniu zdań ukazujących stosunki logiczne (przyczynowość, wynikanie, skutek, warunek, cel). W związku z podaniem — wspólne redagowanie właściwych stylów kancelaryjnego struktury składniowych (np. *zwracam się z uprzejmą prośbą..., prośbę swą motywuję..., proszę o pozytywne załatwienie... itp.*).

Ćwiczenia w poprawianiu i ocenianiu komunikatywności własnej i cudzej wypowiedzi.

3. Ćwiczenia kompozycyjne

Główne schematy kompozycyjne rozprawki.

Proporcje poszczególnych części rozprawki; układ graficzny.

Schemat kompozycyjny podania i życiorysu.

4. Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne

Utrwalanie znajomości zasad pisowni związanych z nauką fonetyki, słowotwórstwa oraz fleksji, a zwłaszcza pisowni *nie* z różnymi częściami mowy; zasady użycia wielkich i małych liter.

Zastosowanie średnika i innych znaków interpunkcyjnych w wypowiedzeniach wielokrotnie złożonych.

Znaki interpunkcyjne w mowie niezależnej (dwukropek, cudzysłów, myślnik).

Utrwalanie zasad interpunkcji w związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisanii. Ogólne zasady polskiej interpunkcji. Cechy swoiste interpunkcji literackiej (w związku z lekturą).

5. Ćwiczenia w korzystaniu ze słowników

Posługiwanie się słownikami poznanymi w klasach poprzednich. Samodzielne posługiwanie się słownikiem frazeologicznym i słownikiem poprawnej polszczyzny.

6. Ćwiczenia wdrażające i sprawdzające

Cztery prace klasowe sprawdzające stopień opanowania sprawności językowej i wypowiedzania się w dłuższych formach na tematy związane z lekturą i życiem kulturalnym.

Dwie prace klasowe sprawdzające wiadomości i umiejętności z zakresu nauki o języku.

Ćwiczenia ortograficzne analityczne, utrwalające i sprawdzające.

II. NAUKA O JĘZYKU

A. FLEKSJA I SKŁADNIA

1. Usystematyzowanie wiadomości o poznanych częściach mowy: czasownik, rzeczownik, przymiotnik; liczebnik, zaimek, przysłówki, przyimek, spójnik, partykuła, wykrzyknik.

Wyrazy odmienne i nieodmienne. Związek form odmiany wyrazów z ich funkcją w zdaniu. Wyrazy samodzielne i niesamodzielne.

2. Zdanie złożone

Powtórzenie i uzupełnienie wiadomości o zdaniu złożonym współrzędnie i podrzędnie. Zdanie podmiotowe i orzecznikowe.

Wypowiedzenie wielokrotnie złożone (współrzędnie i podrzędnie).

Mowa niezależna (zdania wprowadzające i wprowadzane) i zależna. Ćwiczenia w przekładzie mowy niezależnej na zależną, związane z analizą ich funkcji stylistycznej.

B. SŁOWOTWÓRSTWO I SŁOWNICTWO

1. Grupowanie wyrazów pochodnych z tym samym formantem

Funkcje znaczeniowe i ekspresywne formantów.

Podstawowe kategorie znaczeniowe wyrazów pochodnych, np. nazwy czynności i cech, nazwy wykonawców czynności i nosicielei cech, nazwy narzędzi, nazwy miejsc, nazwy mieszkańców, zdrobnienia, zgrubienia.

Tworzenie rzeczowników żeńskich od męskich jako przykład modyfikacji znaczenia.

Produktywne we współczesnej polszczyźnie typy formantów słowotwórczych np. *-arka, -acz, -alny*.

2. Rodzaje i funkcje neologizmów

Przykłady tworzenia nowych znaczeń przez zmianę budowy wyrazów (neologizmy słowotwórcze). Przykłady nadawania nowych znaczeń wyrazom już istniejącym (neologizmy znaczeniowe).

Zapożyczenia z języków obcych. Przystosowanie form wyrazów zapożyczonych do polskiego systemu językowego.

Funkcje neologizmów w utworach artystycznych (w związku z kształceniem literackim).

3. Nazwy własne i ich związek z życiem narodu, obyczajami, kulturą

Omówienie na przykładach typów imion, nazwisk i nazw miejscowych. Ćwiczenia poprawnościowe w użyciu wybranych tytułów i nazwisk (nazwiska żeńskie, nazwy małżeństw itp.).

C. FONETYKA

1. Rola narządów mowy w tworzeniu głosek

Powtórzenie wiadomości o głoskach dźwięcznych i bezdźwięcznych, twardych i miękkich, ustnych i nosowych.

Przykłady (kontrastowe) spółgłosek różniących się miejscem artykulacji i stopniem zbliżenia narządów mowy.

2. Analiza wyrazistych przykładów upodobnień fonetycznych względem dźwięczności

Przykłady uproszczeń grup spółgłoskowych i związane z nimi ćwiczenia ortofoniczne i ortograficzne.

3. Powtórzenie wiadomości o akcencie wyrazowym i zdaniowym oraz intonacji

Na podstawie ćwiczeń praktycznych w czytaniu tekstów (w związku z kształceniem literackim i z ćwiczeniami w mówieniu).

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

A. LEKTURA OBOWIĄZKOWA

1. Utwory podejmujące problematykę postaw i losu człowieka (panorama tekstów od wieku XVI do współczesności)

Jan Kochanowski: *Pieśni* (wybór, np. *Serce roście, Czego chcesz od nas Panie, Pieśń świętojańska o Sobótce (Panna XII: Wsi spokojna)*, *Treny* (wybór, np. VII, VIII)

Adam Mickiewicz: *Pan Tadeusz* (wybór fragmentów z księgi II: *Zamek* i księgi X: *Emigracja — Jacek*)
 Juliusz Słowacki: *Hymn o zachodzie słońca*
 Cyprian K. Norwid: *Moja piosnka II*
 Henryk Sienkiewicz: *Latarnik* lub *Wspomnienie z Maripozy*
 Stefan Żeromski: *Szyfowe prace*
 Jarosław Iwaszkiewicz: *Ikar*
 Krzysztof K. Baczyński: wybór wierszy (np. *Deszcze, Mazowsze, Elegia o chłopcu polskim, Z głową na karabinie*)
 Władysław Broniewski: *Anka* (wybór trenów)
 Tadeusz Różewicz: wybór wierszy (np. *Warkoczyk, Zostawcie nas, List do ludożerców, Jak dobrze*)
 Czesław Miłosz: wybór wierszy (np. *Ballada, Piosenka o końcu świata, Który skrzywdziłeś*)
 Zbigniew Herbert: wybór wierszy (np. *Pan od przyrody, Pudelko zwane wyobraźnią, Pan Cogito a ruch myśli*)
 Wisława Szymborska: wybór wierszy (np. *Muzeum, Minuta ciszy po Ludwice Wawrzyńskiej, Gawęda o miłości ziemi ojczystej, Parada wojskowa*)
 Miron Białoszewski: wybór wierszy (np. *Karuzela z madonnami, A gdyby nawet piec zabrali. Ja stróż latarnik nadaję z mrówkowca*)
 Jan Twardowski: wybór wierszy (np. *Do moich uczniów, O spacerze po cmentarzu wojskowym, Pan Jezus niewierzących, Podziękowanie*)
 Ernest Hemingway: *Stary człowiek i morze*
 Antoine de Saint-Exupéry: *Mały książe*

B. LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA

Do wyboru nauczyciela w zależności od zainteresowań uczniów (3—4 utworów).

Janusz Domagalik: *Koniec wakacji* lub *Zielone kasztany*
 Stanisław Kowalewski: *Czarne okna*
 Hanna Ożógowska: *Dziewczyna i chłopak, czyli heca na 14 fajerek*
 Adam Mickiewicz: *Pan Tadeusz* (w całości)
 Bolesław Prus: *Placówka*
 Henryk Sienkiewicz: *Quo vadis*
 Stefan Żeromski: *Silaczka*
 Jerzy Krzysztoń: *Wielbłąd na stepie*
 Ksawery Pruszyński: *Droga wiodła przez Narwik*
 Jerzy Szaniawski: *Opowiadania profesora Tutki* (wybór)
 Jan J. Szczepański: *Polska jesień*
 Melchior Wańkowicz: *Ziele na kraterze*
 Leon Kruczkowski: *Niemcy* (wybrane sceny, np. *Naszyjnik*)
 Antoni Czechow: wybór nowel
 Antoine de Saint-Exupéry: *Nocny lot; Ziemia, planeta ludzi*
 Ernest Hemingway: wybór opowiadań
 Jack London: *Martin Eden*

C. INNE TEKSTY KULTURY

Do wyboru nauczyciela, 2—4 w ciągu roku.

Dostępne w środowisku ucznia przedstawienia teatralne, telewizyjne, filmy i słuchowiska (jak poprzednio). Nagrania poezji śpiewanej.

D. SPOSÓB POZNAWANIA UTWORÓW

1. Czytanie, słuchanie, oglądanie

Czytanie ciche związane z przygotowaniem do wypowiedzi i referowaniem zagadnień.

Głośne, wyraziste czytanie i wygłaszanie tekstów o różnym zabarwieniu (humorystycznym, emocjonalnym, ironicznym itp.) odpowiednio przygotowane pod względem doboru środków ekspresji. Słuchanie i porównywanie autorskich i aktorskich nagrań utworów poetyckich oraz poezji śpiewanej.

Oglądanie i omawianie filmów i przedstawień.

2. Ćwiczenia analityczne

Próby samodzielnej interpretacji pisemnej wybranych utworów poetyckich jako podstawa do dyskusji w klasie. Omawianie indywidualnych różnic w odbiorze utworów.

Porównywanie utworów lirycznych z ich nagraniami piosenkarskimi.

3. Działania twórcze uczniów

Utrwalanie na taśmie magnetofonowej własnych wykonań utworów poetyckich. Próby tworzenia montaży i nagrywania słuchowisk poetyckich (scenariusz, wykonanie recytatorskie, utrwalanie); dyskusje nad nimi. Adaptacja wybranych urywków prozy do potrzeb słuchowiska lub filmu: tworzenie scenariuszy (pisanie dialogów, projektowanie przekładu tworzywa językowego tekstu na elementy innego kodu: obrazu, dźwięku).

E. TWORZENIE SYSTEMU WARTOŚCI

Omawianie na tle lektury zagadnień psychologicznych i światopoglądowych interesujących młodzież w okresie dojrzewania. Dyskusje nad dostrzeganymi w utworach postawami filozoficznymi i religijnymi, stosunkiem człowieka do świata i do własnej egzystencji. Rozważanie problematyki wyborów moralnych i odpowiedzialności, stosunku człowieka do innych ludzi i do społeczeństwa.

Ocena roli literatury i sztuki w przybliżaniu odbiorcom świata wartości.

F. WIADOMOŚCI O LITERATURZE I KULTURZE

Rozwijanie i uzupełnianie wiadomości o epice i dramacie; zwarta i luźna kompozycja utworów fabularnych.

Uporządkowanie i pogłębianie wiedzy o liryce. Jej odmiany: liryka bezpośrednia i pośrednia. Różne sposoby budowania obrazów poetyckich oraz monologu lirycznego; funkcje tych elementów w zarysowywaniu sytuacji lirycznej i w budowie całości utworu.

Utrwalanie wiadomości o leksykalnych, składniowych (retorycznych) i fonetycznych środkach stylistycznych; analiza ich roli w różnych odmianach wypowiedzi lirycznej. Objasnianie (uzasadnianie celowości artystycznej) dostrzeganych przez uczniów przykładów deformacji języka w wierszach współczesnych.

Analiza praktyczna rytmu wierszy i stosunku zdania do wersu w ścisłym związku z ćwiczeniami w czytaniu i wygłaszaniu tekstów. Wyjaśnianie sensu obecności lub nieobecności rymów w wierszu; ich rola rytmizująca, kompozycyjna i znaczeniowa.

Klasyczne gatunki liryczne: pieśń, fraszka, tren, elegia. Zatarcie granic gatunkowych w poezji współczesnej.

Próby uogólniania wiedzy o literaturze:

- Literatura jako wyraz postaw wobec życia i wartości uniwersalnych;
- Wieloznaczność wypowiedzi literackiej i różne możliwości jej odbioru przez czytelnika. Rola tytułów, zakończeń, kompozycji komentarzy autorskich w docieraniu do idei utworu;
- Krecyjny (oparty na wytworach wyobraźni) i odtwórczy charakter świata przedstawionego literatury

Związki literatury w kulturze współczesnej z teatrem, filmem, telewizją i radiem; jej fundamentalna rola. Współdziałanie różnych dziedzin sztuki w przekazie wartości literackich. Odrębność ich tworzywa na przykładzie montażu filmowego (jako metody organizacji świata przedstawionego w dziele filmowym) i teatru telewizji (jako połączenia tworzywa teatru i filmu).

G. PODSTAWY SAMOKSZTAŁCENIA

Kartkowanie książki dla wstępnego zorientowania się w jej treści i wartościach. Układ książki — cel i sposoby wykorzystywania poszczególnych części.

Samodzielne gromadzenie materiałów (notatek z lektur, z czasopism, audycji radiowych itp.) na określony temat, ich selekcja i grupowanie według określonych kryteriów. Warsztat samodzielnej pracy ucznia: przechowywanie i wykorzystywanie własnych notatek, teczki tematyczne, własna biblioteczka itp.

Racjonalne korzystanie z radia, telewizji i filmu — wymiana doświadczeń. Zainteresowanie ucznia obecnymi w jego otoczeniu muzeami literackimi.

Samodzielne korzystanie z wydawnictw encyklopedycznych. Zwrócenie uwagi na pewne rodzaje przydatnych publikacji literackich, np. na antologie, dzieła zebrane pisarza, serie wydawnicze.

OSIĄGNIĘCIA KONIECZNE

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO

1. Redagowanie wypowiedzi

Umiejętność dokonywania różnorodnych przekształceń składniowych w zależności od celu i formy wypowiedzi. Umiejętność zredagowania spójnej i logicznej oraz komunikatywnej wypowiedzi, poprawnej pod względem leksykalnym, składniowym i kompozycyjnym, w formie opowiadania, opisu, charakterystyki, sprawozdania, streszczenia, rozprawki; podania i życiorysu.

Umiejętność dostrzegania błędów we własnej i cudzej wypowiedzi, umiejętność poprawiania komunikatywności własnej wypowiedzi. Praktyczne umiejętności ortograficzne i interpunkcyjne w zakresie wyznaczonym przez program nauczania. Nawyk sięgania po słownik ortograficzny, umiejętność posługiwania się słownikami poznanymi w poprzednich klasach, ponadto słownikiem frazeologicznym i słownikiem poprawnej polszczyzny.

Umiejętność zabierania głosu w dyskusji, umiejętność formułowania ustnych wypowiedzi o charakterze analitycznym i interpretacyjnym z wykorzystaniem poznanych terminów teoretycznoliterackich. Sprawność w formułowaniu wniosków z dyskusji na tematy z życia, na tematy związane z kształceniem literackim i kulturalnym, oraz w formułowaniu wniosków z obserwacji i analiz materiału językowego na lekcjach gramatyki.

2. Rozpoznawanie i analiza zjawisk językowych

Rozpoznawanie w tekście wyrazów odmiennych i nieodmiennych oraz form deklinacyjnych i koniugacyjnych, zdań współrzędnie i wielokrotnie złożonych, mowy zależnej i niezależnej, a także neologizmów, typów słowotwórczych oraz umiejętność ich analizy. Praktyczne umiejętności w operowaniu wszystkimi poznanymi typami wypowiedzeń, przekształcenie konstrukcji składniowych w zależności od potrzeb komunikatywnych i stylistycznych wypowiedzi z wykorzystaniem poznanych w szkole struktur i operacji językowych.

3. Rozumienie i używanie pojęć:

a) komunikatywność, spójność, błąd leksykalny, frazeologiczny, składniowy, kompozycyjny;

b) części mowy i ich formy: wyrazy odmienne i nieodmienne, samodzielne i niesamodzielne, forma wyrazu, fleksja;

c) zdanie: podmiotowe i orzecznikowe, wypowiedzenie wielokrotnie złożone, mowa zależna i niezależna;

d) słowotwórstwo i słownictwo: neologizm, zapożyczenie, nazwa własna;

e) fonetyka: upodobnienia spółgłosek (udźwięcznienie, ubezdźwięcznienie), uproszczenie grupy spółgłoskowej.

W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA LITERACKIEGO I KULTURALNEGO

Umiejętne posługiwanie się techniką cichego czytania w przygotowaniu wypowiedzi ustnej lub pisemnej. Wyraziste czytanie tekstu i wygłaszanie z pamięci wierszy i urywków prozy (3—4 w roku).

Sprawność opisu i analizy elementów dzieła literackiego, teatralnego, filmu i audycji radiowej:

- wyodrębnianie motywów działania, określanie przeżyć i stanów emocjonalnych bohaterów;
- określanie zasad kompozycji utworu;
- określanie form narracji, osoby narratora, sytuacji lirycznej i podmiotu lirycznego, wskazywanie monologu lirycznego i wyodrębnianie obrazów;
- wyróżnianie brzmieniowych, leksykalnych i składniowych środków stylistycznych.

Umiejętność określenia właściwości liryki jako rodzaju literackiego w odróżnieniu od epiki i dramatu. Rozpoznawanie gatunków lirycznych poznanych dawniej oraz pieśni i trenu, wskazywanie cech poematu epickiego.

Rozumienie ogólnego sensu poznanych utworów i formułowanie uogólnień na podstawie właściwie powiązanych elementów całości (określanie idei, ogólnej myśli utworu).

Poprawne łączenie zapamiętanych nazwisk pisarzy i tytułów dzieł; umiejętność sformułowania krótkiej informacji o cechach twórczości najczęściej czytanych w szkole autorów.

Korzystanie z biblioteki. Umiejętne wybieranie, gromadzenie i notowanie materiału na określony temat z różnego rodzaju książek i czasopism.

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

DOBÓR I UKŁAD TREŚCI KSZTAŁCENIA

W programie wyróżniono dwa podstawowe działy treści kształcenia: kształcenie językowe oraz kształcenie literackie i kulturalne.

W zakresie kształcenia językowego wyodrębniono dwa działy: ćwiczenia w mówieniu i pisanu oraz naukę o języku.

Kształcenie literackie zostało powiązane z treściami kształcenia w zakresie teatru, filmu, telewizji i radia — nazywanymi kształceniem kulturalnym.

W treściach kształcenia zostały wyodrębnione zagadnienia samokształceniowe. Służą one wyrobieniu umiejętności uczenia się, m.in. posługiwaniu się podręcznikiem, słownikiem, encyklopedią, czasopismami, umiejętności sporządzania notatek i posługiwania się nimi, organizowania „warsztatu pracy” ucznia oraz kształceniu nawyków higieny pracy umysłowej.

Między poszczególnymi dziedzinami kształcenia: ćwiczeniami w mówieniu i pisanu, nauką o języku; nauką o literaturze i wiedzą o kulturze występują ściśle związki. Swoistość przedmiotu sprawia, że kształcenie sprawności językowej

odbywa się zarówno w obrębie nauki o języku, jak i w pracy z utworem literackim oraz w kontakcie z innymi zjawiskami kultury.

Wnikliwe rozumienie utworu literackiego uwarunkowane jest znajomością języka.

Dobór widowisk teatralnych, telewizyjnych, filmów, audycji radiowych dokonuje się w ścisłym związku z opracowywaną problematyką literatury.

Swoiste właściwości „podstaw samokształcenia” służą zarówno kształceniu literackiemu i kulturalnemu, jak i kształceniu językowemu.

Po treściach kształcenia wyliczone zostały osiągnięcia konieczne. Kierunkują one pracę nauczyciela i ucznia. Określają zasób wiedzy z zakresu nauki o języku i literatury, którą uczniowie powinni opanować. Wymieniają praktyczne umiejętności i nawyki, które powinny być wykształcone u uczniów.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Głównym celem kształcenia językowego jest wyrabianie sprawności językowej. Podstawą tej sprawności jest wiedza o budowie i funkcjonowaniu języka. Język jest nie tylko przedmiotem poznania, ale i narzędziem umożliwiającym poznanie innych dziedzin wiedzy. Związek mowy z myśleniem sprawia, że znajomość języka ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju intelektualnego ucznia.

Z jednej strony program przewiduje wyposażenie uczniów w wiedzę umożliwiającą rozumienie i interpretację zjawisk językowych, z drugiej — wyrabianie sprawności w posługiwaniu się językiem jako narzędziem porozumiewania się oraz środkiem wyrażania myśli i uczuć. Zdobywanie wiedzy i stosowanie jej w praktyce jest tutaj wyrazem realizacji zasady łączności teorii z praktyką.

A. ĆWICZENIA W MÓWIENIU I PISANIU

Poznanie i doskonalenie języka jako narzędzia myśli wymaga określonych zabiegów dydaktycznych. Zmierzają one przede wszystkim do tego, by:

- wyposażyć ucznia w różnorodne środki językowe służące wyrażaniu myśli i uczuć oraz nauczyć go świadomego i celowego posługiwania się tymi środkami;
- zapoznać uczniów z różnymi możliwościami ukształtowania treści w określonej formie wypowiedzi.

Kształcenie sprawności językowej zakłada taki rozwój języka ogólnego ucznia, żeby swoje umiejętności umiał on dostosować do każdej sytuacji, w jakiej się wypowiada ustnie czy pisemnie. Droga do osiągania tych umiejętności wiedzie przez ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne, gramatyczno-stylistyczne, kompozycyjne, ortograficzne i interpunkcyjne. Sprawność językowa zależy zatem od zasobu słownictwa ucznia i struktur gramatycznych, od świadomego i celowego posługiwania się środkami językowymi (leksykalnymi, frazeologicznymi, składniowymi, kompozycyjnymi).

Ćwiczenia słownikowe, gramatyczno-stylistyczne i kompozycyjne przyczyniają się do wzrostu sprawności i poprawności językowej, a redagowanie określonej formy wypowiedzi jest świadectwem poziomu tej sprawności.

Ze względu na stopień rozwoju psychicznego i językowego ucznia tematyka

ćwiczeń w mówieniu i pisaniu w niższych klasach (IV—V) dotyczy przede wszystkim jego przeżyć i doświadczeń w środowisku rodzinnym i szkolnym w kolejnych klasach tematyka ćwiczeń w coraz większym stopniu dotyczy problemów zawartych w utworach literackich, teatralnych, filmach oraz audycjach radiowych i programach telewizyjnych.

To przechodzenie od tematów z kręgu codziennego życia ucznia do tematów nie znanych mu z własnego doświadczenia jest uwarunkowane koniecznością rozwijania jego mowy niesytuowanej na podstawie mowy sytuowanej, doskonale znanej mu z życia pozaszkolnego.

W programie podano jedynie orientacyjnie zakres słownictwa i frazeologii oraz struktur gramatyczno-składniowych wprowadzanych w klasach IV—VIII. Zarówno dobór materiału, jak i jego zróżnicowanie należą do nauczyciela orientującego się najlepiej w poziomie swoich uczniów i w ich potrzebach językowych.

Zakres ćwiczeń ortograficznych powinien być uzależniony od ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych i ćwiczeń w redagowaniu zdania lub dłuższej wypowiedzi, a także powiązany z nauką o języku. Jeżeli np. w związku z pewnym tematem nauczyciel wprowadza określoną liczbę wyrazów, wyrażeń czy zwrotów potrzebnych do jego rozwinięcia, to musi on zapoznać ucznia nie tylko ze znaczeniem tych elementów, lecz również z ich poprawną pisownią. Ukazując zaś uczniom strukturę zdania i hierarchię jego członków, nauczmy ich właściwego stosowania znaków interpunkcyjnych.

Szczególną uwagę należy zwrócić na kształcenie takich form wypowiedzi, jak np.: sprawozdanie, dyskusja, notatka, protokół, ze względu na ich znaczną przydatność w życiu społecznym.

Kształcenie wielu form wypowiedzi, takich jak np.: charakterystyka, streszczenie, rozprawka, będzie się w dużym stopniu łączyć z kształceniem literackim i kulturalnym.

Uwaga powinna być zwrócona również na wykształcenie umiejętności i nawyków posługiwania się słownikami i encyklopediami, sporządzania notatek ze względu na ich ważną rolę w przygotowaniu ucznia do kształcenia ustawicznego.

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu będą niekiedy wymagały pewnych wskazówek. Ów teoretyczny komentarz towarzyszący ćwiczeniom w mówieniu i pisaniu będzie dotyczył głównie charakterystycznych cech różnych form wypowiedzi. Ma on na celu zorientowanie uczniów w sposobach komponowania dłuższego tekstu oraz ukazanie im różnych możliwości użycia środków językowych, zależnie od celu wypowiedzi. Uczeń powinien wiedzieć: na czym polega jego praca nad własnym językiem, jakie są sposoby unikania usterek stylistycznych.

Jedną z najważniejszych spraw związanych z prowadzeniem ćwiczeń w mówieniu i pisaniu jest ich umiejętne integrowanie z innymi działami nauki języka polskiego.

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu mają m. in. przygotować ucznia do odbioru dzieła literackiego i do uczestnictwa w życiu kulturalnym. Ćwiczenia te są środkiem doskonalenia dłuższych form wypowiedzi, które bezpośrednio służą kształceniu literackiemu i kulturalnemu.

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu powinny pełnić funkcję usługową nie tylko wobec innych działów języka polskiego, ale również wobec wszystkich innych przedmiotów nauczania. Bogate słownictwo bowiem, obfity zasób struktur gramatycznych, umiejętność konstruowania wypowiedzi ułatwiają uczenie się każdego przedmiotu. Poza tym od umiejętności rzeczowego i sugestywnego formułowania myśli w znacznym stopniu zależeć będzie udział absolwenta szkoły w życiu społecznym.

B. NAUKA O JĘZYKU

Uwagi ogólne

Nauka o języku jest przydatna praktycznie, jeśli budzi świadomość językową i kształci umiejętność wypowiadania się w mowie i piśmie. Ten praktyczny cel zdecydował o wyborze i odpowiednim układzie zagadnień programowych z nauki o języku. Główną zasadę porządkowania stanowi tu obserwacja aktów mowy i dochodzenia do wiedzy o budowie i funkcjach języka w toku ich analizy. W analizie uwzględnia się znaczenie, formę i funkcję każdego elementu języka.

Wiedza językowa została usystematyzowana w programie nie według działów gramatyki opisowej (wyodrębnionych i stanowiących zamknięte całości), lecz według zespołów zagadnień powtarzających się w kolejnych klasach.

Za pierwszoplanowe — najbliższe i najpotrzebniejsze uczniowi — uznaje się zagadnienia składniowe, bardzo ściśle skorelowane z zagadnieniami fleksyjnymi. W strukturze gramatycznej zdania na plan pierwszy wysuwa się czasownik jako wyraz organizujący stosunki składniowe; rozpatruje się go samoistnie oraz w związku z innymi wyrazami, np. z rzeczownikiem (w mianowniku i w przypadkach zależnych), z wyrażeniem przyimkowym, z przysłówkiem. Podobnie każdą inną część mowy analizuje się na tle związków, w które wchodzi z innymi częściami mowy.

W pewnych typach zagadnień programowych dominują problemy składniowe, w innych morfologiczne. Są także wprowadzone tematy o charakterze syntetyzującym i uogólniającym. Taki układ wiadomości powinien prowadzić z jednej strony do uświadomienia sobie odrębności zjawisk opisywanych w różnych działach nauki o języku, a z drugiej strony — do dostrzegania wzajemnych związków między tymi zjawiskami.

Treści programu nauki o języku zostały ułożone w sposób spiralny. Już od klasy IV zakres omawianych zagadnień systematycznie się rozszerza w kilku działach jednocześnie. W układzie pionowym treści programowych stosuje się zasadę przechodzenia: od zagadnień prostszych do bardziej złożonych; od obserwacji aktów mowy (coraz bardziej skomplikowanych) do wiedzy o tych aktach.

W programie uwzględnia się zarówno wiadomości teoretyczne o budowie i funkcjonowaniu języka, jak i łączące się z nimi zagadnienia normatywne.

Nauczanie języka powinno prowadzić ucznia do przyswajania sobie nowych pojęć (znajomości, rozumienia, stosowania — bez konieczności definiowania), rozpoznawania i analizy zjawisk językowych, a co najważniejsze — do formułowania poprawnych wypowiedzi ustnych i pisemnych.

1. Fonetyka

Treści programowe z zakresu fonetyki zostały skorelowane z programem biologii oraz z potrzebami nauczania języków obcych.

W programie uwzględniono podstawowe wiadomości o zasobie głosek, o ich artykulacji, o najważniejszych procesach fonetycznych i o zasadach poprawnej wymowy.

Elementy fonetyki pojawiły się już w programie języka polskiego dla klas I—III. O ile jednak w tych klasach nauczanie fonetyki miało charakter czysto praktyczny (np. w związku z nauką czytania i pisania), o tyle w klasach wyższych wprowadza się pewne wiadomości teoretyczne i na tej podstawie formułuje się wskazania normatywne. I tak np. w klasie V uczniowie zaznajamiają się z budową narządów mowy i z zależnością brzmienia głosek od ich ruchów i układów; w klasie VIII obserwują cechy spółgłosek ze względu na miejsce artykulacji i stopień zbliżenia narządów mowy oraz upodobnienia głosek.

W toku realizacji programu zagadnienia dotyczące akcentu należy łączyć z ortografią i fleksją, a intonacji ze składnią. Trzeba także przy każdej okazji wskazywać na różnice między wymową a pisownią, utrzymywać znajomość zasad poprawnej wymowy ogólnopolskiej oraz uczyć praktycznego ich stosowania.

2. Fleksja i składnia

Zagadnienia z zakresu fleksji i składni rozważa się łącznie. Przy analizie problemów fleksyjno-składniowych wychodzi się od konkretnego wypowiedzenia jako odbicia fragmentu rzeczywistości. Każdorazowo przedmiot analizy stanowią takie rodzaje wypowiedzeń, jakie zostały przewidziane w programie danej klasy. Sama zaś analiza staje się poszukiwaniem odpowiedzi na takie np. pytania: *Jakich części mowy i ich form użyto do budowy wypowiedzenia? Dlaczego takich, a nie innych? Które części mowy wchodzi z sobą w określone związki? Jaka jest istota tych związków i w czym ona się przejawia? Jaką funkcję pełni dane wypowiedzenie w komunikacji językowej i w określonym tekście? Jakie są możliwości przekształcenia wypowiedzeń w zależności od treści i funkcji tekstu?*

Materiał dotyczący struktury zdania pojedynczego i złożonego oraz szyku wyrazów w zdaniu i zdań w tekście należy traktować jako syntezę uprzednich, dość szczegółowych rozważań analitycznych. Ma on wskazywać nauczycielowi, do jakich wniosków i uogólnień powinny doprowadzić uczniów procesy analizy konkretnych aktów mowy.

Przedstawiony powyżej schemat realizacji treści programowych w zakresie fleksji i składni charakteryzuje tok nauczania we wszystkich klasach. Wprowadzie jedynie w klasie IV program w tym dziale rozpoczyna się od pojęcia zdania jako jednostki komunikacji językowej, ale wychodzenie w analizie od konkretnego wypowiedzenia obowiązuje również w wyższych klasach, tyle tylko, że im wyższa klasa, tym bardziej skomplikowane wypowiedzenia stanowić będą podstawę rozważań analitycznych.

3. Słownictwo i słowotwórstwo

Podstawę rozważań o słownictwie i słowotwórstwie stanowi praktyczna wiedza oraz umiejętności zdobywane dzięki ćwiczeniom w mówieniu i pisaniu. Ze słowotwórstwem łączy się naukę o słownictwie, a cały dział wiąże się z fleksją, składnią i ortografią.

W toku nauczania tego działu uczniowie poznają: budowę słowotwórczą wyrazów, podstawowe mechanizmy tworzenia, co pozwala im rozumieć życie języka i jego związki z rzeczywistością pozajęzykową.

4. Pisownia i interpunkcja

Nauczanie ortografii i interpunkcji przynosi najlepsze efekty wtedy, gdy jest bardzo ściśle związane z pozostałymi działami nauki o języku, z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu, z kształceniem literackim i kulturalnym, a także z innymi przedmiotami; ponadto, gdy prowadzi się je okazjonalnie na każdej lekcji, np. w związku z pojawieniem się w tekstach wyrazów, których pisownia nie jest opanowana przez uczniów.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Dobór lektur uwzględnia z jednej strony potrzebę ich dostosowania do zmieniających się wraz z rozwojem psychicznym zainteresowań i potrzeb czytelniczych dziecka, z drugiej — konieczność stopniowego wprowadzania uczniów w tradycję literacką i przybliżaniu im wartości literatury współczesnej.

W lekturze klas młodszych przeważa pierwszy punkt widzenia. Układa się ona wokół kilku nurtów tematycznych. Jeden z nich obejmuje baśnie polskie i obce (kl. IV) oraz mity i legendy (kl. V), a także bajki literackie naszych klasyków i ich utwory nawiązujące do wyobrażeń i fantazji ludowej (kl. VI). Wspólny dla tego nurtu lektur pierwiastek niezwykłości i fantastyki znajduje uzupełnienie w powieściach dla młodzieży opartych na motywach fantastyczno-naukowych (kl. VI). Nurt drugi skupia utwory związane z domem, światem i środowiskiem dziecka. Spotykają się tutaj wiersze wybitnych twórców współczesnych i adresowane do dzieci (kl. IV) lub nawiązujące do ich przeżyć i obserwacji (kl. V i VI) oraz teksty klasyków naszej literatury wprowadzające bohatera dziecięcego (kl. V i VI). Osobno trzeba wymienić bliski problematyce świata dziecka krąg książek dla młodzieży, nawiązujących do jej zainteresowań przygodami, podróżami, światem przyrody itp. (kl. V—VII). Taki dobór lektur w niższych klasach może dostarczać uczniom bogatych przeżyć czytelniczych i stwarza szansę pobudzenia chęci czytania, zarazem otwiera możliwość różnorodnych oddziaływań wychowawczych w kontakcie z wartościowymi artystycznie utworami.

W obu wyższych klasach umacnia się w lekturze podstawowej pozycje klasyki literackiej. Program sięga tu po utwory lub fragmenty tekstów wybitnych pisarzy i układa je w uporządkowaną pod względem chronologicznym panoramę wartości tradycji literackiej. Obejmuje ona obszar od wieku XVI do współczesności, przy czym cykl taki powtarza się dwukrotnie. W klasie VII utwory tak są dobrane, aby rzucały światło na treści życia polskiego na prze-

strzeżeniu tego czasu i budziły do nich przywiązanie. W klasie VIII mają one z kolei kierować uwagę dojrzewających uczniów na problematykę trudniejszą, bo dotyczącą postaw człowieka, jego wyborów moralnych, refleksji nad życiem itp.

Taki układ lektur w klasach VII—VIII, przybliżając uczniom wybrane utwory wybitnych autorów dawnych i współczesnych, ma jednocześnie zapobiegać przekształcaniu się tego kontaktu w prymitywny kurs historii literatury. Zadaniem lektury na tym poziomie jest bowiem raczej wprowadzać w tradycję, tzn. uczyć odkrywania w przeszłości wartości cennych dla współczesnego człowieka — polskiego obyczaju, pieśni, refleksji nad życiem, sposobu pojmowania obowiązków społecznych i patriotycznych. Kontakt z dziełami, choć wolny od historycznoliterackich zobowiązań, powinien jednak utrwalić w pamięci uczniów opuszczających szkołę pewien zespół ważnych nazwisk twórców i tytułów utworów. Sprzyja temu spiralny układ materiału lekturowego, zakładający parokrotny powrót na przestrzeni klas IV—VIII do tych samych sylwetek pisarzy, a niekiedy i dzieł. Tak na przykład poznajemy różne lektury Sienkiewicza i Mickiewicza. Tak czytamy *Pana Tadeusza*, sięgając w niższych klasach po wybrane krótkie fragmenty, w wyższych — po wybrane księgi i wątki, aby nie przytłoczyć uczniów trudnością lektury całości wierszowanej epopei, lecz stworzyć im szansę odkrywania i smakowania cząstkowego — przy pomocy świadomego rzeczy nauczyciela — różnych piękności utworu.

Dobór i układ lektur — dostosowany do zainteresowań uczniów i do potrzeb kontaktu z tradycją — uwzględnia również inne zadania: ma służyć stopniowemu wprowadzaniu w wiedzę o tym, czym jest dzieło literackie i literatura. Wiąże się z tym odpowiednie rozplanowanie utworów, tak by mogły one umożliwiać zapoznawanie z gatunkami i rodzajami literackimi i służyć przykładami ilustrującymi szereg innych pojęć literackich. Między dobrem i usytuowaniem lektur a zadaniami określonymi w dziale „Wiedza o literaturze i kulturze” zachodzi bardzo istotna odpowiedniość.

Przedmiotem zainteresowania na lekcjach języka polskiego są, obok tekstów literackich, przedstawienia teatralne, filmy, audycje radiowe i widowiska telewizyjne. Program nie podaje obowiązującego zestawu owych przedstawień, widowisk czy audycji ze względu na zróżnicowane możliwości kontaktu z nimi w poszczególnych środowiskach szkolnych. Zaleca tylko, by w ich doborze kierować się walorami wychowawczymi i artystycznymi oraz związkiem z utworami literackimi przewidzianymi w kanonie lektur.

Uzależnia się również ten dobór od sytuacji i środowiska. W edukacji teatralnej szczególnie przydatne mogą być — wobec braku dostępu do teatru zawodowego — szkolne inscenizacje lekcyjne czy występy teatru szkolnego. W wielu wypadkach dogodną formą kontaktu z teatrem będą spektakle teatru telewizyjnego. Kontakt z innymi tekstami kultury będzie możliwy poprzez repertuar bieżący kin oraz bezpośrednie emisje radia i telewizji lub specjalnie przygotowane przez WIFON czy też samodzielnie zgromadzone przez nauczyciela zestawy nagrań wybranych audycji radiowych. Duże możliwości swobodnego doboru materiału otwierają się wobec nagrań poezji śpiewanej, przykładów komiksów itp.

Program nie ogranicza się do przedstawienia wykazu lektur obowiązkowych i uzupełniających oraz do przedstawienia bardziej ogólnych zasad doboru

innych tekstów kultury. Określa również sposoby ich poznawania, wyróżniając w tym względzie trzy odrębne jakościowo drogi postępowania dydaktycznego. Zwraca najpierw uwagę na rolę słuchania utworów i wyrazistego ich czytania oraz na wartość cichego czytania tekstów ze zrozumieniem jako technik torujących drogę przeżyciu literackiemu i rozumieniu utworów. Wskazuje następnie na znaczenie podejścia analitycznego w toku obcowania lekcyjnego z utworem. Zaznacza również bardzo ważną drogę kontaktu z dziełem opartą na twórczym działaniu ucznia. Takie podejście może torować drogę rozumieniu utworu, jest też bardziej od innych dostosowane do aktualnej sytuacji literatury w świecie opanowanym przez elektroniczne środki przekazu treści kulturowych.

Dział programu zatytułowany „Wiadomości o literaturze i kulturze” wymaga szczególnie uważnej lektury ze strony nauczyciela, ma bowiem istotne znaczenie dla wyboru metod pracy lekcyjnej.

W klasach IV i V przygotowujemy do rozumienia zjawisk i wykształcenia pojęć literackich, które zostaną wprowadzone w klasach następnych. Nie będziemy tej wiedzy jeszcze systematyzować. Dopiero w klasie VI grupuje się i podsumowuje wiadomości dotyczące epiki, w klasie VII — utworów dramatycznych, w klasie VIII — uzupełnia się wiadomości o utworach lirycznych. W ten sposób porządkuje się wiadomości z zakresu poetyki opisowej na przykładach utworów możliwych do pełnego odbioru w poszczególnych latach nauki. Na tym poziomie kształcenia literackiego elementy wiedzy teoretycznoliterackiej powinny być traktowane funkcjonalnie. Nie chodzi tu o wyliczanie i definiowanie przez uczniów terminów teoretycznych, ale o rozumienie ich przydatności w wielostronnej analizie dzieła. Wprowadzając poszczególne pojęcia, np. z zakresu budowy utworu, należy dbać o ich właściwe rozumienie przez uczniów, wyrabiać w uczniach umiejętność celowego posługiwania się nimi przy próbie opisu dzieła, przy formułowaniu własnych refleksji i sądów.

Nauczanie literatury w szkole podstawowej ma na celu przygotowanie ucznia do odbioru dzieła literackiego. Sprzyjać temu będzie zdobywanie określonych wiadomości o dziele literackim oraz kształcenie umiejętności jego analizy poprzez wielokrotne stosowanie różnorodnych ćwiczeń, m. in. z zakresu budowy świata przedstawionego utworu literackiego, wersyfikacji i stylistyki, rodzajów i gatunków, społecznego kontekstu i funkcji utworu.

Treści kształcenia kulturalnego wspierają kształcenie literackie. Zostały one wprowadzone m. in. przez teatralne, filmowe, telewizyjne i radiowe adaptacje dzieł literackich oraz widowiska i audycje związane z problematyką utworów skupianych w kręgach tematycznych. Umożliwia to uczniowi zrozumienie artystycznej odrębności oraz pozaartystycznych funkcji wymienionych zjawisk kultury, stwarza możliwości rozbudzania wrażliwości estetycznej ucznia, przygotowania do świadomego i aktywnego odbioru widowisk teatralnych, telewizyjnych, filmów i audycji radiowych, sprzyja pracy twórczej uczniów w tej dziedzinie.

W szkole podstawowej zagadnienia teatralne mają — podobnie jak w kształceniu literackim — charakter propedeutyczny. Chodzi tu o zwrócenie uwagi uczniów na różne rodzaje widowisk teatralnych, na podobieństwa i różnice między widowiskami (np. między widowiskami teatru aktorskiego a widowiska-

mi teatru lalkowego), na podobieństwa i różnice między utworami literackimi a widowiskami scenicznymi (w klasie IV na przykładzie baśni, w klasach V—VII głównie na przykładzie utworów z kanonu lektur), na swoistość bohatera literackiego i bohatera scenicznego (w klasach IV i VII).

Już w klasach IV i V sygnalizuje się potrzebę zapoznania uczniów z podstawowymi elementami widowiska teatralnego. Umiejętność dostrzegania cech odróżniających widowisko od utworu literackiego pozwoli na uświadomienie uczniom, że jest ono dziełem samoistnym, pozostającym w ścisłej relacji do literatury, ale od niej często niezależnym.

W klasach wyższych (VI—VIII) uczniowie poznają także problemy bardziej złożone, dotyczące procesu tworzenia widowiska teatralnego, inscenizacji i adaptacji dzieł literackich, a także swoistości teatru jako odrębnej dziedziny sztuki.

We wszystkich klasach przewiduje się pracę twórczą uczniów, a więc — recytacje, gry dramatyczne, inscenizacje.

Wprowadzone do programu szkoły podstawowej treści kształcenia teatralnego uwzględniają więc estetyczne przeżycie dzieła sztuki, poznanie zagadnień teoretycznych i własną twórczość uczniów. Podstawowym elementem edukacji teatralnej jest bezpośredni kontakt uczniów z widowiskami teatralnymi — szkolnymi i zawodowymi.

Zagadnienia filmu i telewizji ujęto łącznie. Dobór treści nauczania wynika z ogólnych założeń kształcenia kulturalnego. Wybrane do analizy przez nauczyciela filmy i spektakle telewizyjne powinny pozostawać w ścisłym związku z literaturą, jako adaptacje dzieł literackich mogą być także utworami sztuki filmowej opartymi na oryginalnym scenariuszu, powinny jednak być związane z poznawanymi kręgami tematycznymi. Kształcenie filmowo-telewizyjne, podobnie jak teatralne, obejmuje kontakt z dziełem i jego przeżycie estetyczne oraz wzbogacenie wiedzy teoretycznej. Analiza dzieł powinna ukazać swoistość tworzywa, główne środki wyrazu i ich funkcje w utworze oraz związki filmu (telewizji) z innymi sztukami. Należy także omawiać pozaartystyczne funkcje filmu i telewizji. Edukacja filmowo-telewizyjna ucznia powinna prowadzić do świadomego i krytycznego wyboru filmów i programów telewizyjnych.

W klasach IV i V należy wdrażać do uważnego słuchania audycji radiowej, budzić zainteresowanie jej tematyką. Na tym etapie kształcenia ważny jest wpływ audycji radiowej na rozwijanie zainteresowań czytelniczych. Systematycznie od klas najniższych należy zwracać uwagę na tworzywo radia oraz stopniowo rozszerzając, wzbogacając poszczególne obserwacje, rozwijać w uczniach świadomość sztuki radiowej.

W klasach VI—VII nadal będziemy wyzyskiwać radio dla celów kształcenia literackiego. Zasadą pracy na tym poziomie musi być równoległy odbiór treści i formy audycji radiowej. Trzeba podkreślać także związki sztuki radiowej z teatrem i ukazywać różne formy literatury w radiu, takie jak np.: słuchowisko, montaż poetycki, proza czytana.

Program nakłada obowiązek wyrabiania u uczniów sprawności określonych w programie, przekazywania im wybranych elementów wiedzy o sztuce radiowej oraz kształtowania wartościowych postaw. Konieczna jest także ciągła korelacja

treści nauczania dotyczących wykorzystania radia z treściami wiedzy o literaturze.

Podstawy samokształcenia to zwarty dział programu, który musi być realizowany systematycznie. Ale jednocześnie konieczna jest pewna okazjonalność jego realizacji. Tak więc z jednej strony trzeba problematyce samokształcenia poświęcić całe jednostki lekcyjne (np. lekcje zapoznające uczniów z określonymi wiadomościami), z drugiej strony jednak ćwiczenia kształcące określone umiejętności samokształceniowe powinny przenikać cały proces nauczania języka polskiego, występować okazjonalnie w czasie ćwiczeń w mówieniu i pisaniu, w nauce o języku, w pracy nad lekturą i w procesie kształcenia kulturalnego.

W przygotowaniu uczniów do samokształcenia decydującą rolę odgrywają takie umiejętności, jak: praca z książką i czasopismem, sporządzanie notatek, słuchanie i dyskusowanie, czerpanie wiedzy z tekstów kultury (radia, telewizji, filmów), wycieczek oraz podstawowe techniki pracy umysłowej.

Organizacja procesu samokształcenia na lekcjach języka polskiego powinna doprowadzić do wykształcenia umiejętności i nawyków pracy umysłowej, tak niezbędnych w sprawnym, efektywnym uczeniu się w szkole oraz w przyszłości w pracy zawodowej i społecznej.

Wielkie znaczenie dla tworzenia trwałych podstaw samokształcenia ma ścisły kontakt nauczania z biblioteką szkolną. Nauczyciele–bibliotekarze są w równym stopniu odpowiedzialni za wdrażanie uczniów do samokształcenia, co nauczyciele języka polskiego i innych przedmiotów; zakres tego zintegrowanego wysiłku wyznaczać powinien program przysposobienia czytelniczego i informacyjnego, który określa cele i zadania bibliotek szkolnych.

